

Alka Domić
Kunić

Hrvatska akademija
znanosti i umjetnosti

Odsjek za arheologiju

Ante Kovačića 5, HR-
10000 Zagreb

adomic@hazu.hr

NASLJEDNA KRIŽALJKA CARA AUGUSTA – OD MARCELA DO TIBERIJA

Rad prati razvoj plana (i napore da se on ostvari) koji je Oktavijan August razvijao u vezi s nasljedovanjem svoje vlasti. Sve inačice njegovog plana s vremenom su se izjalovile, ostavivši mu na kraju samo jednu opciju – Tiberija Klaudija Nerona, koji ga je i naslijedio 14. godine poslije Krista.

Ključne riječi: Oktavijan August, Klaudije Marcelo, Vipsanije Agripa, Gaj i Lucije Cezar, Tiberije, Germanik, Druz Stariji, Druz Mlađi, nasljednici / Octavian Augustus, Claudius Marcellus, Vipsanius Agrippa, Gaius and Lucius Caesar, Tiberius, Germanicus, Drusus the Elder, Drusus the Younger, heirs

Godine 25. pr. Kr. grad Rim je nazočio važnom događaju: Augustova kći Julija udala se za Marka Klaudija Marcela. Princepsa je bolest zadržala u Hispaniji, pa je svom starom prijatelju i najbližem suradniku Marku Vipsaniju Agripi povjerio ulogu organizatora i rukovoditelja svadbene svečanosti (Cass. Dio LIII, 27, 5).¹ Šest godina prije toga, koncem kolovoza 31. pr. Kr., Oktavijan (tada još ne August) je u sudbonosnoj bitci kod akarnanskog rta Akcija odnio konačnu pobjedu nad Markom Antonijem, moćnim političkim protivnikom koji je nakon Cezarove smrti kao glavni Cezarov pobočnik polagao pravo na vodeći položaj u državi. Oktavijan je pobjedu uvelike imao zahvaliti uspjehu pomorskih bitaka koje je u njegovo ime izvojevao Vipsanije Agripa; Agripa je svom prijatelju tom prilikom izborio i nepodijeljenu vlast nad rimskim imperijem. U siječnju 27. pr. Kr. senat je pobjedniku i službeno predao u ruke državu, obasuvši ga počastima i dodijelivši mu magistrature (sve naoko u skladu s dotadašnjom republikanskom praksom) zahvaljujući kojima je Oktavijan (odsada i *augustus*, uzvišeni) i legitimno postao jedinim vlastodršcem u Rimu. Senat mu je, između ostaloga, izglasao *imperium proconsulare maius* i *tribunicia potestas* – te su dvije ovlasti, preuzete iz dotadašnjeg sustava, davale privid kontinuiteta rimskog republikanskog uređenja, ali su, u rukama istoga čovjeka, posjedniku omogućavale potpunu kontrolu nad državom. Prokonzularni imperij omogućavao je, naime, kontrolu nad svim legijama, a tribunske ovlasti su, kroz pravo veta, davale kontrolu nad svim ostalim magistraturama (usp. Cass. Dio LIII, 17–18). Možemo samo nagađati je li Oktavijan

¹ Agripa se tri ili četiri godine prije toga bio drugi put oženio, rastavši se od Cecilije Pomponije Atike, kćeri Ciceronovog prijatelja, glasovitog financijera i nakladnika Tita Pomponija Atika. Nova odabranica je bila Augustova nećakinja Klaudija Marcela Starija, sestra Julijinog mladoženje Marka Klaudija Marcela – tim je brakom August svog prijatelja uveo u tazbinski odnos sa svojom obitelji (Suet. *Aug.* 63).

August već tada prigrlio ideju monarhije ili je, krijući se iza republikanskih zasada, tek kanio nastaviti putem kojim je krenuo Cezar prije nego su ga u tome prekinuli urotnički udarci.² Već je sam naslov *princeps* mogao zazvoniti na uzbunu – “prvi među jednakima” u stvarnosti nije bio okružen jednakima sebi, no Kasije Dion za to ima opravdanje: “Tako je vlast bila promijenjena na bolje i u interesu veće sigurnosti, jer za narod više nije bilo sigurnosti u demokratskom uređenju” (Cass. Dio LIII, 19, 1). Bilo je, doduše, i u Augustovoj kući onih koji su se nadali povratku republike – njegov pastorak Druz Stariji, miljenik i samoga princepsa i čitavog naroda, naslijedivši političke stavove svog oca Tiberija Klaudija Nerona “nikada nije krio da će obnoviti nekadašnje državno uređenje čim bude mogao” (Suet. *Claud.* 1); štoviše, sa svojim je bratom Tiberijem “raspravljao o tome kako bi trebalo prisiliti Augusta da uspostavi republiku” (Suet. *Tib.* 50), a u narodu je živjelo uvjerenje “da bi bio uspostavio slobodu da je zavladao carstvom” (Tac. *Ann.* I, 3).

Kao što ne možemo biti sigurni kakvi su bili planovi Oktavijana Augusta glede državnog uređenja te 27. pr. Kr., (kako će se kasnije pokazati) ključne godine koja je pospješila kraj republike i pojavu monarhije, tako ne možemo znati niti je li August već tada pomišljao na to da odgoji nasljednika. Rimska republika, do tada na životu punih pet stotina godina, nije nudila presedan koji bi princepsa usmjerio prema prikladnom rješenju. Principat, kao posve novi oblik vlasti, u ranim godinama svog postojanja još se, izgleda, nije usredotočio na pitanje nasljedovanja, iako će ono, kako ćemo vidjeti, ubrzo postati aktualno.³

August je svoju apsolutnu moć u nastajanju skrivao (barem u početnim godinama) pod krinkom republikanskih magistratura, još ne kaneći (ili ne

2 O principatu pod krinkom republikanskog uređenja npr. Hammond 1956; Posavec 2015: 69. U tom bi se svjetlu možda mogla promotriti i Julijina udaja za Marcela, izdanka tradicionalno republikanske obitelji (o Klaudijima Marcelima: Flower 2000), kao i uloga Vipsanija Agripe u Augustovom upravljanju državom – on mu je, izgleda, trebao omogućiti privid republikanskog upravljanja (usp. gotovo čitavu LII. knjigu *Rimske povijesti* Kasija Diona, sastavljenu u obliku Agripinog govora upravljenog Oktavijanu Augustu).

3 Zapravo, principat kao oblik vladavine jednoga (samo nominalno “prvog među jednakima”) i s time povezan koncept određivanja nasljednika zaživjeli su tek nakon Augustove smrti, ali po obrascu koji je on razvio tijekom svog upravljanja državom (Stevenson 2013: 118). To se ostvarilo zahvaljujući Tiberiju koji je, naslijedivši vlast, poštovao Augustove planove vezane uz način upravljanja državom (Hammond 1956: 65) i uznjegovao koncept *Domus Augusta* kao instrument očuvanja nasljedovanja unutar carske obitelji. O *Domus Augusta*: Flory 1996; Severy 2000; Wardle 2000; usp. Millar 1993. O pretpostavci da pitanje nasljednika još nije bilo aktualno početkom principata: Corbett 1974: 90.

4 O tome s malo snažnih riječi progovara Tacit: “(...) moć Pompeja i Krasa brzo prijeđe na Cezara, oružana snaga Lepida i Antonija na Augusta koji od građanskih ratova izmoreni svijet podredi svome gospodstvu pod imenom prvoga građanina. (...) Ovaj se odrekne imena trijumvira, proglasi se konzulom i zadovolji tribunskom vlašću da zaštiti narod. Pošto pridobije za sebe vojnike svojom darežljivosti, narod obiljem žita, svekolike sladošću mira, stade se malo pomalo uzdizati i sebi prisvajati vlast senata, zakona i magistrata. Nitko mu se nije protivio: najneustrašiviji republikanci bijahu izginuli u ratu ili u proskripcijama, od ostalih plemenitaša koliko je tko bio spremniji da ropski služi, toliko se više uzdizao u častima i bogatstvu, i kako su bili dobili u novom poretku, više su voljeli sadašnjost i njenu sigurnost nego prošlost s njezinim pogibeljima” (Tac. *Ann.* I, 1–2).

usuđujući se?) javno posvjedočiti propast republikanskog uređenja.⁴ S druge pak strane, nakon što mu je vlast bila učvršćena i nakon što je (barem onima dalekovidnima) postalo jasno da nema povratka na staro, teško je vjerovati da August zarana nije uzeo u obzir mogućnost nasljedne monarhije. Ako ćemo po istini, ta se opcija već ostvarila njegovim vlastitim preuzimanjem Cezarove ostavštine: Cezar ga je, kao najbližeg muškog rođaka, oporučno adoptirao označivši ga za svog privatnog i političkog nasljednika.⁵

Cezar August (kako je Oktavijan volio da ga se oslovljava) imao je kćer jedinicu iz prethodnog braka sa Skribonijom, kćeri pretora Lucija Skribonija Libona (*praet.* 80. pr. Kr.) i sestrom istoimenog konzula (*cos.* 34. pr. Kr.).⁶ Augustova treća žena Livija Druzila iz svog je prethodnog braka s Tiberijem Klaudijem Neronom (*praet.* 42. pr. Kr.) imala dva sina, Tiberija i Druza, a veza s Augustom nije dala toliko željenog potomka (Suet. *Aug.* 63). Stoga je princeps jedine nade polagao u Julijino buduće potomstvo. Ne možemo znati je li princeps već 25. pr. Kr., prilikom udaje kćeri, razmišljao o nasljedniku na vlasti, ili mu je tada još bilo važnije tek produljenje obiteljske loze.⁷ Te godine Juliji je 14, a mladoženji Marcelu tek koja godina više (17) – bila je to prava dob za sklapanje braka među pripadnicima rimske elite. U tom se braku trebala pomiješati krv dvije moćne i prestižne obitelji kasne republike, Julijevaca i Klaudijevaca: Julija je, zahvaljujući očevoj adopciji, bila “čista” Julijevka, a Marcelo je po ocu pripadao plebejskom ogranku stare i poštovane obitelji Klaudijevaca, dok mu je majka imala jednakog udjela julijevske krvi kao i sam princeps.⁸

Godine 23. pr. Kr. princeps se našao na rubu smrti: “toliko se razbolio da se činilo da nema nade u oporavak” (Cass. Dio LIII, 30, 1). Tada je, ako već ne prije, iskrsnula potreba da se imenuje nasljednik koji će ga zamijeniti u slučaju smrti.⁹ Iako se općenito vjerovalo da je to Marcelo, izgleda da August nije bio spreman kormilo države povjeriti mladom i neiskusnom zetu, tim više što u dvije godine braka s Julijom nije bilo potomaka koji bi Marcelu omogućili čak

5 Cezarova kći jedinica Julija umrla je 54. pr. Kr. rađajući Pompeju dijete koje ni samo nije preživjelo porod. Lišen mogućnosti da dobije izravnog potomka, Cezar je odabrao Gaja Oktavija, sina svoje nećakinje, koji mu je ujedno bio i najbliži muški rođak. Oporučnom adopcijom Gaj Oktavije 44. pr. Kr. prelazi u Cezarovu obitelj kao Gaj Julije Cezar Oktavijan.

6 Brak sa Skribonijom bio je posve političke naravi – Oktavijan je na taj način želio smanjiti jaz koji se otvorio između njega (tada još vrlo ranjivoga i na početku borbe za vlast) i Seksta Pompeja koji je, poduprt pristašama, želio preuzeti inicijativu u državi i usput osvetiti smrt svog oca Gneja Pompeja. Skribonijina nećakinja je, naime, bila udana za Seksta, i Oktavijan se nadao tazbinskim vezama riješiti razmirice koje su prijetile njegovim eventualnim padom. Brak između Oktavijana i Skribonije sklopljen je 40. pr. Kr., a razvrgnut na sam dan rođenja njihove kćeri Julije, 30. listopada 39. pr. Kr.

7 Augustova očinska *gens* bili su Oktavijevci, stara i imućna plebejska obitelj podrijetlom iz volšćanske Velitre (dan. Velletri); s majčine je pak strane bio napola Atijevac (*gens Atia* je izvorno plebejska, Oktavijan August pripada njenom ogranku Balbijevaca podrijetlom iz latinske Aricije, dan. Ariccia) a napola Julijevac: baka Julija Mlađa bila je sestra Gaja Julija Cezara. Adopcijom 44. pr. Kr. Oktavijan (tada još Gaj Oktavije) službeno je prešao u *gens Iulia* kao njen punopravni član.

8 Marcelov otac je Gaj Klaudije Marcelo (*cos.* 50. pr. Kr.), a majka Oktavija Mlađa, Augustova sestra. Augustova i Oktavijina majka Atija bila je Cezarova nećakinja, pa su brat i sestra preko nje imali i julijevskog udjela.

ni regentski položaj dok princepsovi krvni nasljednici stasaju za preuzimanje vlasti.¹⁰ Kasije Dion odlučno je ustvrdio da August (tada još) “zasigurno nije odredio nasljednika, iako su svi očekivali da će Marcelo biti prvi izbor za taj položaj” (Cass. Dio LIII, 30, 1–2), i želio je to dokazati javnim čitanjem svoje oporuke u senatu. Javnost je bila zaprepaštena jer je princeps, “iako je volio Marcela i kao zeta i kao nećaka”, njemu u tom trenutku pretpostavio Marka Vipsanija Agripu (Cass. Dio LIII, 31, 1–4).

Marcelo je od rane mladosti bio u posebnom žarištu Augustove pozornosti, kao najbliži muški rođak u kojega je ujak polagao velike nade u budućnosti. S 13 je godina, zajedno sa svojim vršnjakom Tiberijem, Augustovim pastorom, sudjelovao kao princepsova pratnja tijekom akcijskog trijumfa 29. pr. Kr. (Suet. *Tib.* 6), jašući na desnom povodnom konju (Tiberije je jahao na manje prestižnom lijevom položaju). Uslijedio je ubrzani *cursus honorum* tijekom kojega je Marcelu bila povjerena služba pontifika pa kurulskog edila (Tac. *Ann.* I, 3; Cass. Dio LIII, 26, 1), a dano mu je i pravo da se za konzulsku službu natječe deset godina prije propisane dobi (Cass. Dio LIII, 28, 3).¹¹ Samo jedan izvor ustvrdio je da je August Marcela adoptirao i nazivao ga svojim sinom (*Serv. ad Verg. Aen.* VI, 861), što bi – ukoliko je to istina – mladića učinilo izravnim princepsovim nasljednikom, ali ga i onemogućilo da se oženi njegovom kćeri koja bi mu u tom slučaju bila adoptivna sestra.

Princeps je već samom udajom svoje kćeri za Marcela označio, doduše, nećaka za potencijalnog dionika vlasti, no – kako tvrdi Kasije Dion, još se uvelike oslanjao na Agripu čije su sposobnosti i iskustvo (i – ne manje važno – bezuvjetna lojalnost) bili važniji od rodbinskih i tazbinskih veza koje su princepsa povezivale s mladim Marcelom. “Marcelo zbog toga nije bio prijateljski naklonjen Agripi”, pa August prijatelju dodjeljuje uvećani prokonzularni imperij i s tim ga ovlastima šalje na Istok da sredi tamošnje prilike, “kako ne bi nastala prilika za razmirice ili sukob među njima [Marcelom i Agripom] ako su skupa” (Cass. Dio LIII, 31, 1–4). Suetonije pak nudi nešto drugačiju inačicu: Agripa je posumnjao da je August “malo hladan prema njemu” i da ga “manje cijeni od Marcela” (Suet. *Aug.* 66), pa je samoinicijativno otputovao “čim je Marko Marcel bio uveden u državne poslove, kako se ne bi činilo da mu svojom nazočnošću smeta ili da mu umanjuje ugled” (Suet. *Tib.* 10).

9 Kasije Dion kao jedan od povoda za imenovanje nasljednika navodi i princepsovu želju da na taj način od sebe odmakne opasnosti od eventualnih urota (Cass. Dio LIV, 12, 4; LIV, 18, 1). O urotama protiv Augusta još i Suet. *Aug.* 19; usp. Plin. *HN* VII, 45, 149.

10 U modernoj literaturi postoje oprečna mišljenja glede Augustovog koncepta nasljedovanja: dok jedni smatraju da je princeps želio da ga naslijedi krvni potomak, drugi tvrde da mu je bilo važnije da nasljednik ima potrebne sposobnosti i (poželjno) iskustvo (Corbett 1974: 90, 93). U tom kontekstu se gleda i na adopciju, rimsku pravnu praksu po kojoj je pojedinac postajao punopravnim članom obitelji posvajatelja. Nije se, naime, pravila razlika između pravog i adoptivnog sina, a adopcija je služila ponajprije da se očuva obiteljska loza (Corbett 1974: 90; Levick 1975: 29–30; usp. Syme 1960: 326).

11 Marcelo (princepsov nećak) i Tiberije (princepsov pastorak) bili su vršnjaci, rođeni iste godine (42. pr. Kr.). August ih je obojicu vrlo rano uključio u javni život, no Marcelova karijera ipak je išla nešto ubrzanijim tempom (usp. Cass. Dio LIII, 28, 3), što je bio jasni pokazatelj koga od njih dvojice princeps odgaja za svog političkog nasljednika.

Iako je Marcelov status nasljednika vlasti bio neupitan (bio je princepsov zet, i barem zasad nije imao potomaka koji bi preuzeli liniju nasljedovanja), princeps (kao što rekosmo) još nije odlučio Marcela i službeno proglasiti svojim nasljednikom usprkos neizvjesnom ishodu bolesti koja ga iznenada bila pogodila – svoj je pečatnjak povjerio je Marku Agripi (Cass. Dio LIII, 30, 1–2).¹² “Činilo se da se još nije pouzdavao u mladićevu prosudbu, i da je ili želio da narod povрати svoju slobodu ili da Agripa dobije vodstvo nad njime” (Cass. Dio LIII, 31, 4).¹³ Bolest od koje je skoro umro podsjetila je Augusta na vlastitu smrtnost i na nužnost da u rezervi ima čovjeka od povjerenja koji bi u slučaju potrebe preuzeo kormilo države. To 23. pr. Kr. nije mogao biti mladi i neiskusni Marcelo. To nisu mogli biti ni princepsovi pastorki Tiberije i Druz, Marcelovi vršnjaci – ta je generacija bila prikladna za preuzimanje vlasti u budućnosti, ukoliko princeps dovoljno dugo poživi da oni steknu i životnog i političkog iskustva.

Sudbina je uskoro na neočekivani način omogućila privremeno rješenje tog problema: nakon što se princeps oporavio od bolesti, tijekom iste godine (23. pr. Kr.) Marcelo se iznenada razbolio i ubrzo umro (usp. Suet. *Aug.* 63; Tac. *Ann.* I, 3; Plut. *Ant.* 87), navršivši tek 19 godina života i za vrijeme obnašanja svoje edilske službe (Cass. Dio LIII, 30, 4–5; Serv. *ad Verg. Aen.* VI, 861).¹⁴ August je nećaku i zetu priredio sjajan pogreb i obasuo ga brojnim posmrtnim počastima, a dvorski pjesnici Propertije i Vergilije opjevali su preranu mladićevu smrt (Prop. III, 18; Verg. *Aen.* VI, 860–886). Urna s Marcelovim pepelom bila je prva koja je pohranjena u netom dovršen princepsov mauzolej na Marsovom polju (Cass. Dio LIII, 30, 4–5; Serv. *ad Verg. Aen.* VI, 861).¹⁵

Dio javnosti smatrao je da je Augustova žena Livija imala udjela u Marcelovoj smrti, jer je princeps Marcela pretpostavljao njenim sinovima Tiberiju i

12 O značenju i važnosti Augustovog pečatnjaka podvojeno je mišljenje: jedni smatraju da je on služio za osobnu identifikaciju, drugi pak da je simbolizirao posjednika vlasti; usp. Simpson 2005; Sawiński 2013.

13 Znakovita je Plutarhova tvrdnja da je “Agripa kod Cezara bio prvi u milosti, na drugome mjestu Livijini sinovi [Tiberije i Druz], a trećim je bio smatran i zaista je bio [Jul] Antonije” (Plut. *Ant.* 87). Marcelo je izostavljen jer je tada već mrtav, a daljnji narativ ovoga rada razjasnit će Plutarhove riječi.

14 Te je godine Rim pogodila epidemija neke zarazne bolesti koja se potom proširila na čitavu Italiju (usp. Wiseman 1969: 74; Retief & Cilliers 2000; Harper 2017a; 2017b). Visok društveni status nije bio garancija dugog života, jer nije bilo prikladnih zaštita ni terapija (Šlaus 2021: 67–69, 272–273). Općenito, stopa smrtnosti u Rimu bila je velika, što zbog raznih epidemija koje su periodički pogađale ne samo Grad nego i čitavu Italiju (usp. Cass. Dio LIII, 33, 4 za 23. pr. Kr.), što zbog općenito niske razine poznavanja medicine, što pak zbog rizika koje su sa sobom nosili česti ratni sukobi.

15 U Augustovom će mauzoleju, obiteljskoj grobnici pripadnika dinastije Julio-Klaudijevaca, biti pohranjen pepeo mnogih drugih članova obitelji. Sljedeći nakon Marcela bit će Marko Vipsanije Agripa (12. pr. Kr.), a nakon njega Augustova sestra Oktavija Mlađa (11. pr. Kr.), pastork Druz Stariji (9. pr. Kr.) te unuci Lucije (2. god.) i Gaj Cezar (4. god.). Za sve ukope usp. Platner & Ashby 1929: 332–336; https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Places/Europe/Italy/Lazio/Roma/Rome/_Texts/PLATOP*/Mausoleum_Augusti.html

Druzu (Cass. Dio LIII, 33, 4).¹⁶ U godini Marcelove smrti Tiberiju je 19, a Druzu 15 godina, a kao princepsovi pastorki u najužem su krugu mogućih kandidata za nasljednika na vlasti.

No, Augustu je bio potreban iskusan i pouzdan suradnik koji će ga u slučaju potrebe odmah moći zamijeniti. Samo je jedan u to vrijeme za to bio prikladan – Marko Vipsanije Agripa. Bio je to čovjek neupitnog integriteta, višestраних sposobnosti i nepokolebljive lojalnosti.¹⁷ Iako je bio veoma popularan u narodu i princepsu nezamjenjiv, njegovo skromno podrijetlo bilo je zapreka da se vine u vrh političke elite. August je i tome doskočio dajući mu obudovjelu kćer za ženu,¹⁸ uvevši ga u svoj najuži obiteljski krug, otvorivši mu vrata u svijet rimske elite i dajući mu legitimitet za eventualno preuzimanje vlasti.¹⁹ Agripa je tada bio u braku s Augustovom nećakinjom Klaudijom Marcelom, Marcelovom sestrom. “[Augustova sestra] Oktavija predloži neka Agripa uzme Cezarovu kćer a ostavi njezinu. Prvo uvjeri Cezara, a zatim i Agripu” (Plut. *Ant.* 87; usp. Suet. *Aug.* 63), a “kažu da je taj korak [August] učinio djelomice po Mecenatovom savjetu koji ga je o tome ovako uvjeravao: ‘Učinio si ga [Agripu] toliko velikim da on mora ili postati tvojim zetom ili biti ubijen’” (Cass. Dio LIV, 6, 5).

Godine 21. pr. Kr. Marko Vipsanije Agripa oženio se Augustovom kćeri Julijom. Usprkos velikoj razlici u godinama (njemu su 42 godine i vršnjak je svog novopečenog tasta, njoj je 18) u tom je braku rođeno petoro djece – tri dječaka i dvije djevojčice, Augustovih unuka. Agripa je do tada već bio obnašao brojne magistrature: pučki tribunat (vjerojatno 43. pr. Kr.), gradsku preturu (40. pr. Kr.), namjesništvo u provinciji (od 39. ili 38. pr. Kr.) i edilitet (33. pr. Kr.), a *cursus honorum* bio mu je okrunjen čak trima konzulatima (37., 28. i 27. pr. Kr.). Godine 23. pr. Kr. princeps mu je dodijelio prokonzularni imperij na pet godina (namijenjen sređivanju prilika na Istoku), a 18. pr. Kr. uvećat će mu ovlasti da budu slične njegovim vlastitima: Agripa će dobiti uvećani prokonzularni imperij (*imperium proconsulare maius*), koji posjedniku omogućuje kontrolu nad svim legijama u državi, i *tribunicia potestas*, koju je August dotad ljubomorno čuvao samo za sebe (Cass. Dio LIV, 12, 4).²⁰ Te su posebne ovlasti

16 Livija će biti sumnjiva prilikom smrti svakog potencijalnog Augustovog nasljednika (usp. Charlesworth 1923: 146). Doista nije teško osumnjičiti je, jer je pretpostavljeni motiv prilično uvjerljiv (promicanje vlastitih sinova), a smrt svakog sljedećeg Augustovog kandidata sumnjiva je sama po sebi, jer je riječ o mladim ljudima u naponu snage (usp. međutim bilj. 14). Treba s druge strane imati na umu i da je Livijin utjecaj na Augustovu dinastičku politiku bio znatan (Huntsman 2009; Welch 2011).

17 O Agripi općenito: Domić Kunić 2021.

18 Julijin bračni drug (tkogod on bio) ne može ostati u pozadini – postaje ili Augustovim nasljednikom ili protivnikom (Nicolet 2002: 106). Općenito o važnosti braka za savezništvo među pripadnicima najvišeg društvenog staleža: Dixon 1985.

19 Iako, prema Plutarhu, “Cezaru [Augustu] nije bilo lako da između ostalih svojih prijatelja izabere pouzdana zeta” (Plut. *Ant.* 87), August baš i nije imao velikog izbora, tim više ako se pretpostavi da je njegov zet ujedno bio i njegov nasljednik, ili (u najmanju ruku) regent Augustovom nasljedniku, sinu kojeg će mu roditi Julija.

20 Podsjetimo: posjedovanje prokonzularnog imperija i tribunskih ovlasti značilo je potpunu vlast u državi. Tribunske ovlasti August će dati još samo Tiberiju, svom konačnom nasljedniku.

izjednačile Agripu s princepsom i od njega *de facto* učinile suvladara, drugog čovjeka u državi, iako je Agripa u svakoj prilici naglašavao Augustovo prvenstvo (Cass. Dio LIV, 12, 4–5; LIV, 28, 1–2).²¹

Godine 20. pr. Kr. Julija je Agripi rodila sina, Gaja Vipsanija Agripu. Princeps je mogao odahnuti – vladajuća kuća dobila je nasljednika. Iako ne možemo znati je li August na Marka Agripu tada počeo gledati ponajprije kao na regenta, a tek onda (od 18. pr. Kr.) i na suvladara, princepsovi postupci išli bi u tom smjeru. Možda je August upravo tih godina prigrlio koncept dvojne vlasti,²² iako se dobro znalo tko pritom vodi glavnu riječ, čemu je uvelike pomagao i Agripin odgovoran i lojalan stav. Nakon rođenja drugog sina, Lucija Vipsanija Agripe (17. pr. Kr.), taj je koncept još izraženiji, jer princeps sada može računati i na sljedeću garnituru na vlasti. Zamisao o dvojnim vladarima provlačit će se tijekom svih promjena koje će otada zadesiti Augustovu nasljednu križaljku; možda se u tome može prepoznati princepsovo nastojanje da u javnosti održava privid kontinuiteta republikanskog uređenja na koje su senat i rimski narod još uvijek bili vrlo osjetljivi. Dvojica na vlasti su, naime, podsjećala na dvojicu konzula koji su tijekom pet stotina godina dotada upravljali državom.

Odmah nakon Lucijevog rođenja August poduzima znakovit korak: adopciju svoja dva unuka. Princeps ih je, naime, “kupio od njihova oca po staroj formuli ‘novcem na vagi’” (Suet. *Aug.* 64), “ne čekajući da obojica odrastu, nego proglasivši ih tada i ondje nasljednicima njegove službe, kako bi protiv njega bilo manje urota” (Cass. Dio LIV, 18, 1). Tim su činom Gaj i Lucije (otada službeno Gaj Cezar i Lucije Cezar) primljeni u *gens Iulia*, stekavši novog oca (svog dotadašnjeg djeda) i legitimitet nasljedovanja vlasti. Rimska praksa predviđala je da biološkom ocu ostane barem jedan sin koji će produljiti njegovu obiteljsku lozu, no August je ovim činom Agripi oduzeo oba sina, možda potaknut upravo nastojanjem da državi osigura nasljednike. Gaj i Lucije otada žive u Augustovom domu i princeps ih odgaja za buduće dužnosti, jednako tako preuzevši na sebe i odgoj njihovih sestara Julije (rođene 19. pr. Kr.) i Agripine (rođene oko 14. pr. Kr.) (Suet. *Aug.* 64). Agripa je ionako vrlo rijetko u Rimu – dužnosti ga odvođe u Hispaniju, Galiju, na Istok i u Panoniju. Kontinuitet vlasti zajamčen je – u slučaju princepsove smrti tu je Agripa, sasvim sposoban da privremeno preuzme teret upravljanja državom, a osigurani su i nasljednici u sljedećoj generaciji. No, taj dobro skovani plan doživio je naglu promjenu početkom 12. pr. Kr.: Agripa iznenada umire na samom početku ratne kampanje u Panoniji. Princeps je smrću starog prijatelja i suradnika izgubio glavni oslonac svoje vlasti; Gaj i Lucije još su djeca (prvome je 8 godina, drugome 5) i na njih još dugo ne može računati, a August je zacijelo bio bolno

21 Corbett 1974: 88 (Agripa je nasljednik); Cary & Scullard 1994: 343; Saviński 2013: 149–153 (Agripa je suvladar i budući car).

22 Kasije Dion je čitavu LII. knjigu svoje *Rimske povijesti* posvetio detaljnoj analizi autokratskog državnog ustroja, njegovim prednostima i manama te dokazivanju zašto je bolji izbor dvojna vladavina – sve to u formi Agripinog monologa upućenog Augustu; usp. Fullerton 1985: 477; Sumi 2009.

svjestan svog krhkog zdravlja i stalne opasnosti po državu (i integritet svoje obitelji) koja je proizlazila iz tog stanja. Situaciji nije pomogla ni činjenica da je na svijet uskoro došao i treći Agripin sin Marko Vipsanije Agripa, nazvan *Postumus* (Posmrče) jer je bio rođen nakon očeve smrti.

Augustovim pastorcima Tiberiju i Druzu rođenjem Gaja i Lucija uvelike su bili smanjeni izgledi za nasljedovanje vrhovnog položaja u državi. No, ta je međugeneracija, između princepsa i njegovih unuka, mogla popuniti prazninu dok nasljednici ne stasaju, tim više što je nakon Agripine smrti Augustovim unucima (od 17. pr. Kr. adoptivnim sinovima) bio potreban zaštitnik koji će se brinuti za njihove interese, a princepsu pomoćnik u državnim poslovima, zlatna rezerva koja će (kao dosad Agripa) preuzeti upravljanje državom u slučaju njegove smrti. Obojica braće su u naponu snage (Tiberiju je 30, Druzu 26), odgajani da preuzmu važne političke službe u državi, a već su se dokazali i kao sposobni vojni zapovjednici. Tiberije je u sretnom braku s Vipsanijom Agripinom, kćeri Marka Vipsanija Agripe (iz njegovog prvoga braka), s kojom ima sina Druza Mlađeg (rođen 14. pr. Kr.), a Druz je oženjen Augustovom nećakinjom Antonijom Mlađom s kojom ima dvoje djece, Germanika (rođen vjerojatno 15. pr. Kr.) i Livilu (rođena 13. pr. Kr.); treće dijete, Klaudije, rodit će se 10. pr. Kr. Karijere Tiberija i Druza razvijaju se prema očekivanju, s razmakom od četiri godine koliko ih dijeli po rođenju (usp. Suet. *Tib.* 9; Cass. Dio LIII, 28, 3); Tiberijeva je nedavno (13. pr. Kr.) bila okrunjena konzulatom (drugi konzulat će dobiti 7. pr. Kr.), a Druzov konzulat uslijedit će 9. pr. Kr. Već i prije Agripine smrti princeps je svoje pastorku "odlikovao nazivom imperator premda su svi iz njegove kuće još bili na životu" (Tac. *Ann.* I, 3), pa stoga nije neobično što se u javnosti o Livijinim sinovima već tada govorilo kao o potencijalnim Augustovim nasljednicima. Braća, međutim, nisu uživala jednaku naklonost kod svog očuha: "August je Druza za života toliko ljubio da ga je svakom prilikom postavljao subaštinikom sa svojim sinovima [Gajem i Lucijem]" (Suet. *Claud.* 1), dok je Tiberije "trpio od mnogih suparnika, dok potraja moć Marcela, Agripe i zatim Cezara Gaja i Lucija. Štoviše, i brat njegov Druz bude popularniji od njega" (Tac. *Ann.* VI, 51).²³ Kao što će se uskoro vidjeti, August se ipak nije priklonio Druzu već Tiberiju, vjerojatno (između ostaloga) stoga što je Tiberije bio *maximus natu*, stariji od brata Druza.²⁴ Nakon Agripine smrti August se navodno "dugo vremena ogledavao za mnogim zetovima, dapače iz viteškog staleža, i napokon je izabrao pastorka Tiberija i prisilio ga da otpusti svoju ženu" (Suet. *Aug.* 63; usp. Suet. *Tib.* 7).²⁵ Tiberije je, zapravo,

23 Druz Stariji bio je jedan od svijetlih likova rimske povijesti (drugi takav čovjek stamenog integriteta bio je Vipsanije Agripa). Velej Paterkul ocrtava ga najbiranijim riječima hvale (II, 97).

24 I Tiberije i Druz tada su bili u brakovima okrunjenima djecom, no princeps će razvrgnuti Tiberijev (a ne Druzov) brak kako bi ga oženio svojom kćeri.

25 Jedan od kandidata za brak s Julijom navodno je bio Jul Antonije, sin Marka Antonija (Suet. *Aug.* 63). S njim će ona, izgleda, održavati ljubavničku vezu koja će ga na kraju doći glave (Tac. *Ann.* IV, 44; usp. *Ann.* III, 24). Jul Antonije je predstavljao opasnost po Augustove nasljedne planove u kojima nije bilo mjesta za potomke omraženog Marka Antonija, već samo za Augustovu izravnu *proles*, no nije ga se moglo zaobići zbog činjenice da ga je odgojila Augustova sestra (Julova maćeha) Oktavija, kao i da je bio u njenoj osobitoj naklonosti (usp. Plut. *Ant.* 87 i navod u bilj. 13).

bio jedina realna opcija: "Augustu je bio potreban pomagač u javnim poslovima, netko tko bi daleko nadišao sve ostale i po rangui i po utjecaju, kako bi mogao sve poslove obavljati brzo a da ne bude predmet zavisti ili spletke. Stoga je oklijevajući izabrao Tiberija, jer su njegovi unuci još bili djeca" (Cass. Dio LIV, 31, 1-2; usp. Vell. Pat. II, 96).²⁶ Brak s Julijom (sklopljen 11. pr. Kr.)²⁷ Tiberiju je omogućio dotadašnji Agripin legitimitet za eventualno preuzimanje vlasti u slučaju princepsove smrti, no obojica su zapravo trebala pričuvati buduće vodeće mjesto u državi Augustovim stvarnim nasljednicima Gaju i Luciju, dok ne stasaju da ga sami preuzmu.²⁸ Ako se princeps možda i pokajao što je izabrao Tiberija a ne Druza, uskoro će ta dilema postati suvišna: godine 9. pr. Kr. Druz je, ratujući u Germaniji, umro nesretnim slučajem od posljedica pada s konja (Suet. *Tib.* 7; *Claud.* 1; Vell. Pat. II, 97; usp. Cass. Dio LV, 1, 4).²⁹ Tiberijev položaj dodatno se učvršćuje (usp. Scullard 1982: 271).

Nije naodmet spomenuti i četvoricu istaknutih pojedinaca koji su u neko doba došli u Augustov vidokrug kao *capaces imperii*, oni koji bi bili sposobni vladati.³⁰ "Kada je August u svojim posljednjim razgovorima govorio o onima koji bi odbili vladalačko mjesto iako za njega sposobni, ili koji bi ga željeli a da nisu dorasli, ili koji bi ga se u isti mah mogli i htjeli domoći, bijaše kazao 'da je Manije³¹ Lepid vrstan, ali da od toga zazire; Gaj Azinije da teži za njim a da nije dostojan; Lucije Aruncije da nije nevrijedan i da bi se u danoj prilici osmjelio'. Što se tiče prvih, nije prijeporno; neki spominju Gneja Pizona na-

26 Izgleda da su se nakon Agripine smrti pojačale želje i nastojanja Klaudijevaca da prigrabe što veći dio monarhijskog kolača za sebe (usp. Shotter 1971). Izvori nas žele uvjeriti da je u tome predvodila Augustova žena Livija, trudeći se pogurnuti svoje sinove Tiberija i Druza na vrh princepsove nasljedne križaljke i pritom ne birajući sredstva. Sam princeps navodno nije razmišljao o uklanjanju neželjenih rivala – njegova pozornost bila je usmjerena ka slaganju te križaljke koja će obuhvatiti i sljedeću generaciju nasljednika (usp. Corbett 1974). O odgoju Augustovih potencijalnih nasljednika kao pripremi za preuzimanje vlasti: Rifner Parker 1946 (Klaudije nije bio uključen jer ga obitelj zbog njegovih zdravstvenih poteškoća nije smatrala prikladnim za nasljednika; usp. i Leon 1951).

27 Taj brak Tiberiju nije bio po volji, no nije imao izbora jer je to zahtijevala Augustova dinastička politika. "To je učinio s velikim bolom u srcu jer je bio navikao na Agripinu, a Julijin ga je život odbijao" (Suet. *Tib.* 7). Moguće da je i Tiberijeva majka Livija odigrala određenu ulogu u rastavljanju Tiberija od Vipsanije Agripine i vezivanju uz Juliju. Ona je, naime, svojedobno kumovala braku između svog sina i Agripine kćeri, svjesna tadašnjeg Agripinog sve većeg političkog utjecaja i koristi koja bi se iz toga mogla izvući. Agripina je smrt u Livijinim očima označila kraj političkog imperativa da Tiberije bude u braku s njegovom kćeri – došlo je vrijeme da ga se čvršće poveže izravno s kućom Julijevaca (usp. Syme 1939: 345; Shotter 2000: 342).

28 Tiberije je, dakle, brakom s Julijom popunio dotadašnje Agripino mjesto i ulogu u dinastičkoj križaljci (Levick 1975: 33; Seager 2005: 20). Politička posljedica tog braka bila je nasljedovanje vlasti (Corbett 1974: 88-89).

29 Tacit je u svom stilu ustvrdio da su "kratka vijeka i nesretni oni koje rimski narod ljubi", spomenuvši pritom Druza kojemu je "ljubav naroda bila od male sreće" i Marcela koji je "u naponu mladosti otet obožavanju puka" (Tac. *Ann.* II, 41). O Augustovom mogućem kolebanju između Druza i Tiberija koje je prekinula Druzova smrt: Cary & Scullard 1994: 345; o Druzovom mjestu u Augustovoj nasljednoj križaljci: Posavec 2016: 15.

30 O njima: Syme 1955; 1974.

31 Tacitov *lapsus* – riječ je o Marku.

mjesto Aruncija.³² Svi se naskoro, osim Lepida, upropastiše kao žrtve različitih optužbi koje pripremi Tiberije” (Tac. *Ann.* I, 13). Ta su četvorica pripadala generaciji Augustovih pastoraka (rođeni su između 43. i 30. pr. Kr.) i svi su, osim Marka Emilija Lepida, zaglavili tijekom Tiberijeve vladavine. Lepid, “čovjek veoma blizak imenu i položaju Cezarā” (Vell. Pat. II, 114), “umjeren i mudar” (Tac. *Ann.* VI, 27), “između prkosa koji vodi u ponor i gadne servilnosti, kročio je putem lišenim u isti mah niskosti i pogibli” (Tac. *Ann.* IV, 20), i jedini je od spomenute četvorice umro prirodnom smrću doživjevši duboku starost.

Prisilno oženivši Tiberija Julijom, August ga odmah šalje u Panoniju da preuzme zapovjedništvo u ratu koji je bio započeo Vipsanije Agripa (Vell. Pat. II, 96; Cass. Dio LIV, 31, 2), a potom i u Germaniju da nastavi kampanju preminulog brata Druza (Vell. Pat. II, 97; Cass. Dio LV, 6, 1–5; Suet. *Tib.* 9).

Augustovi unuci i adoptivni sinovi Gaj i Lucije imali su, očekivano, ubrzani *cursus honorum*, kako bi se što prije uveli u politički život i osposobili za preuzimanje vlasti. Gaj je, kao stariji, u tome prednjačio tri godine pred bratom Lucijem, a izgleda da je princeps na njega gledao i kao na glavnog nasljednika – na to, osim čitavog konteksta zbivanja, upućuje i ton Augustovog pisma upućenog najstarijem unuku, a očuvanog kod Aula Gelija (*Noct. Att.* XV, 7, 3). Gaj je od 6. pr. Kr. designirani konzul (na službu će nastupiti 1. godine, kada navrši 21), član kolegija pontifikā i prvak mladeži (od 5. pr. Kr.), u vojnu službu uvodi se na velika vrata zapovjedništvom nad podunavskim legijama, potom dobiva zapovjedništvo s prokonzularnim ovlastima i dužnost glavnog povjerenika za Istok (2. pr. Kr.), a princeps ga ženi Klaudijom Livilom, kćeri Tiberijevog brata Druza.³³ Lucijeva karijera vjerno slijedi bratovu, s tom razlikom što Lucije nije bio član kolegija pontifikā nego augurā, a njegov se vojnički trening trebao odvijati u Hispaniji.

Gaj i Lucije odrastali su u posebnom ozračju, označeni od najranijeg djetinjstva kao princepsovi nasljednici i obasipani brojnim pohvalama i počastima; mnogi su “dodvoravanjem pothranjivali njegove [Gajeve] mane (ta laskanje je uvijek tu kao pratitelj velike sreće)” (Vell. Pat. II, 102), a karijere su im se odvijale vrtoglavom brzinom i pod egidom brižnog princepsa – tako je, primjerice, tijekom vojnikanja u Podunavlju Gaj bio maksimalno zaštićen od mogućih opasnosti, jer su “opasni pothvati redovito bili dodijeljeni drugima” (Cass. Dio LV, 10, 17). Poseban tretman odrazio se na ponašanje Augustovih unuka, u tolikoj mjeri da je princeps 6. pr. Kr. morao pribjeći oštroj pedagoškoj mjeri: “Dao je Tiberiju tribunske ovlasti na pet godina i dodijelio mu Armeniju koja se otuđila nakon Tigranove smrti. Posljedica je bila da je bespotrebno uvrijedio ne samo svoje unuke nego i Tiberija: oni su se osjetili omalovaženima, a Tiberije je strahovao od njihovog bijesa” (Cass. Dio LV, 9, 4–5). No, Tiberije nije preuzeo zapovjedništvo u Armeniji, nego je još te iste

32 Riječ je o senatorima Marku Emiliju Lepidu (*cos.* 6.), Luciju Arunciju (*cos.* 6.), Gaju Aziniju Galu i Gneju Kalpurniju Pizonu (*cos.* 7. pr. Kr.).

33 O ubrzanim karijerama Gaja i Lucija: Cass. Dio LV, 9, 9–10; Tac. *Ann.* I, 3; *Res gestae* III, 14; o Gajevoj karijeri još i: Cass. Dio LV, 10, 17; LV, 10, 18–19. O Gajevoj ženidbi: Cass. Dio LV, 10, 18.

godine iznenada napustio Rim i skrasio se na grčkom otoku Rodu. "Usred tolike sreće,³⁴ u najljepšim godinama života i u potpunom zdravlju nenadano je odlučio povući se iz javnoga života i naći što zabitnije boravište" (Suet. *Tib.* 10). Tom ishitrenom odlukom bili su zaprepašteni i princeps i Livija, Tiberijeva majka. Javnost je naklapala o mogućim razlozima koji su Tiberija nagnali na taj drastičan potez – izvori nude nekoliko opcija, naoko međusobno nepomirljivih, koje pak, sve zajedno, nude logičan odgovor: želja da se ukloni pastorcima Gaju i Luciju kako ne bi predstavljao smetnju njihovom ubrzanom hodu prema vrhu karijere (Vell. Pat. II, 99; Suet. *Tib.* 10; *Tib.* 11); potreba da uzme predah od brojnih i iscrpljujućih poslova (Vell. Pat. II, 99; Suet. *Tib.* 10); nezadovoljstvo u braku s Julijom i ogorčenost njezinim ponašanjem (Suet. *Tib.* 10, usp. *Tib.* 7; Tac. *Ann.* VI, 51; *Ann.* VI, 53); uvjerenje da njegova stalna prisutnost šteti njegovom ugledu, kao i da će država (August) shvatiti koliko je on potreban tek ako ga ne bude u blizini (Suet. *Tib.* 10).³⁵ Kasije Dion je sažeo sve te pretpostavke: "Tiberije je bio poslan na Rod (...). Cilj je bio da se on i njegovo djelovanje uklone s vidika Gaju i Luciju (...). To je najistinitije objašnjenje njegovog odlaska, iako postoji i priča da je on to učinio zbog svoje žene Julije, jer je više nije mogao podnositi. (...) Neki kažu da je bio ljut jer nije bio designiran kao Cezar, a drugi da ga je sam August prognao jer je spletario protiv njegovih sinova [Gaja i Lucija]. (...) Iznescena su sva moguća nagađanja" (Cass. Dio LV, 9, 4–5, 7–8).

Tiberijev odlazak iz Rima ugrozio je princepsov pomno zamišljeni plan glede osiguranja kontinuiteta upravljanja državom. Nasljednici Gaj i Lucije, "mladi i neiskusni" (Cass. Dio LV, 10, 18), još su daleko od trenutka kada će biti sposobni preuzeti kormilo, a Augustu je bio nužno potreban netko tko bi, u slučaju potrebe, to mogao učiniti odmah. Jedini prikladni kandidat upravo je okrenuo leđa i Rimu i (što je bilo još gore) princepsu.

Tijekom Tiberijeve odsutnosti iz Rima njegovi su pastorki Gaj i Lucije obukli muževne toge (Gaj 5. pr. Kr., Lucije 2. pr. Kr.) te odmah i službeno bili uvedeni u politički život.³⁶ A zatim je uslijedio veliki skandal, najgora princepsova noćna mora. Njegova kći jedinica, majka Gaja i Lucija, svojim je raskalašenim ponašanjem prevršila svaku mjeru i razbješneli je princeps poduzeo drastične korake kako bi kaznio kćer i svoju kuću poštedito daljnjeg skandala: Julija je poslana u progonstvo na Pandatariju (dan. Ventotene), jedan od

34 Misli se, naime, na njegovu dotadašnju uspješnu vojnu i političku karijeru, kao i na status princepsovog pastorka i zeta, koji je sa sobom povlačio mnoge povlastice.

35 Moderna historiografija dijeli mišljenje povijesnih izvora: Tiberije se uklonio zbog sve većeg uzdizanja Gaja i Lucija (Levick 1975: 33; Cary & Scullard 1994: 334; Bowersock 2002: 170; Matyszak 2006: 101–102); zbog zazora od svojih pastorka i potencijalne opasnosti po sebe ukoliko princeps uskoro umre (Posavec 2016: 16); zbog bračnih problema s Julijom (Matyszak 2006: 133–134). Pojavljuje se još jedna teorija, neizravno spomenuta kod Kasija Diona (LV, 9, 8): Tiberije odlazi na Rod kako bi povukao stare obiteljske veze s Istokom i na taj način pripremio teren da preuzme vlast (Bowersock 2002: 176, 179, 184). O Tiberijevom boravku na Rodu detaljno: Levick 1972a.

36 Godine 5. pr. Kr. senat Gaja proglašava prvakom mladeži (*princeps iuventutis*) i time ga zapravo prihvaća za princepsovog nasljednika; godine 2. pr. Kr. Lucije postaje članom svećeničkog kolegija augura i designirani je konzul.

otočica u Pontinskom arhipelagu u Tirenskom moru.³⁷ August je Tiberija u odsutnosti razveo od Julije (Suet. *Tib.* 11), ishodio senatsku odluku o njenom doživotnom progonstvu (Cass. Dio LV, 10, 14; Sen. *De benef.* VI, 32; usp. Suet. *Aug.* 65) i oporučno zabranio da se Julijin pepeo nakon njene smrti pohrani u obiteljsku grobnicu (Suet. *Aug.* 101; Cass. Dio LVI, 32, 4). Uslijedio je progon njezinih ljubavnika – jedni su bili kažnjeni smrću, drugi pak prognani (Vell. Pat. II, 100; Tac. *Ann.* I, 53; III, 24; Cass. Dio LV, 10, 15; usp. Suet. *Aug.* 19).³⁸ Iako narativi izvorā složno podupiru tu “službenu” inačicu priče (da je, naime, riječ o ljubavnicima), ne treba zanemariti ni drugačije viđenje naravi veza koje su šaćicu rimskih patricija spajale s Julijom. U njima se, naime, prepoznalo pripadnike tzv. Julijine stranke,³⁹ ljude koji su se okupili oko Augustove kćeri i njeno dvoje djece (Julije Mlađe i Agripe Postuma) kako bi ih poduprli u tihoj (ali postojanoj) “borbi” protiv moćne konkurencije koju je utjelovljavala Livija sa svojim sinovima. Drugom riječju, bio je to začetak borbe za (pre)vlast između dva ogranka vladajuće kuće, Julijevaca i Klaudijevaca, u kojoj sam princeps izgleda nije imao izravnog udjela – on se držao svojeg nasljednog plana, prisiljen svako toliko ga mijenjati kako se urušavao.⁴⁰

Kako bilo, kao najčešći razlog Julijinog progonstva spominjao se preljub. Njeno skandalozno ponašanje u najmanju je ruku potkopavalo Augustovu legislativu vezanu uz ćudoređe, da ne spominjemo i ugrozu njegove vlastite *auctoritas*, kao i ugleda čitave julijeve kuće. Ruku na srce, preljub je u visokom društvu bio česta pojava, ali je rimska *nobilitas* imala razrađen sustav zaštite svojih pripadnika i zataškavanja njihovih grijeha koji bi se mogli pretvoriti u obiteljske skandale i narušiti ugled i položaj dotične obitelji. Prema *Lex Iulia de adulteriis coercendis*, preljub koji je počinila žena smatrao se zločinom, a ako je uz to bila riječ o ženi koja je utjecala na izravni nasljedni niz vladajuće kuće, preljub je bio izjednačen s veleizdajom.⁴¹

Govorkalo se, osim toga, i o mogućoj političkoj pozadini čitavog slučaja, uroti protiv princepsa, čak i ugrozi njegovog života (Plin. *HN* VII, 45, 149; XXI, 6, 9) – u prilog tome mišljenju išle su i vijesti o urotničkim planovima spašavanja Julije iz progonstva (Tac. *Ann.* II, 39; Suet. *Aug.* 19). Nakon što je

37 O Juljinom progonstvu: Suet. *Aug.* 65; *Tib.* 11; Tac. *Ann.* I, 53; III, 24; Vell. Pat. II, 100; Cass. Dio LV, 10, 12–14; Sen. *De benef.* VI, 32; Plin. *HN* VII, 45, 149; XXI, 6, 9. Iz opsežne moderne literature evo tek nekoliko naslova: Leon 1951; Syme 1974; Lacey 1980; Linderski 1988; Varner 2001; Cohen 2008; Sanderson & Keegan 2011; Drogula 2011.

38 Među onima koji su kažnjeni smrću bio je Jul Antonije, Julijin dugogodišnji ljubavnik (usp. bilj. 13 i 25). O njegovoj smrtnoj kazni: Tac. *Ann.* IV, 44. O pretpostavci da je Jul Antonije bio kandidat julijeve stranke za Augustovog nasljednika, a protiv Tiberija (usp. i tekst uz bilj. 39): Levick 1988: 26–29.

39 O Juljinim (navodnim) ljubavnicima kao članovima julijeve *factio*: Levick 1975: 33–34; kao sudionicima političke urote protiv Augusta: Bowersock 2002: 183. O Julijinoj stranci još i: Charlesworth 1923: 153–155; Pappano 1941; Allen 1947; Levick 1976.

40 O antagonizmu između Julijevaca i Klaudijevaca: Lane Fox 2008: 396–397.

41 Long 2000 (o potkopavanju princepsove legislative); Syme 1980: 423, 435 (o zaštitnim mjerama u aristokratskom staležu); Rogers 1959: 230–231; Goold 1983: 104; Cohen 2008: 212–213 (o zakonskim posljedicama preljuba kod žena).

Julija službeno bila optužena za preljub (s naznakama veleizdaje), August je navodno čak razmišljao o smrtnoj kazni, ali se na koncu odlučio za doživotno progonstvo bez mogućnosti pomilovanja.⁴²

Princeps je bio jako uzdrman – nije bila riječ samo o sramoti koju je Julija nanijela njemu i kao ocu i kao vladaru, već i o potencijalnoj opasnosti po nasljedovanje vlasti. Neki su, naime, počeli sumnjati u istinsko podrijetlo Augustovih unuka i u Agripino očinstvo, iako je Julija, ako je vjerovati Aulu Geliju, odbijala takve insinacije riječima: “Nikada ne primam putnika ako brod već nije pun” (Gel. *Noct. Att.* II, 5). Princeps “dugo nije zalazio među ljude od stida, dapače je smišljao da je [Juliju] dade ubiti” (Suet. *Aug.* 65), a pritisnut učestalim zahtjevima javnosti da pomiluje kćer, učinio je samo jedan ustupak – nakon nekoliko je godina Julija bila premještena u Regij (dan. Reggio u Kalabriji) (Cass. Dio LV, 13, 1a), iako se princeps i dalje držao svoje odluke “da će se prije vatra pomiješati s vodom nego što će ona biti vraćena [u Rim]” (Cass. Dio LV, 13, 1).⁴³

Karijere princepsovih unuka Gaja i Lucija odvijale su se neometane skandalom vezanim uz njihovu majku: sljedeće godine (1. pr. Kr.) Gaj dobiva zapovjedništvo na Istoku i prije odlaska se ženi Livilom, kćeri Tiberijevog brata Druza, “kako bi dobio još veći ugled koji prati oženjenog čovjeka” (Cass. Dio LV, 10, 18). Sve veći zamah Gajeve karijere ohrabrio je njegovog očuha Tiberija da od Augusta zatraži privolu za povratak s Roda. “Priznao je da je svojim odlaskom iz Rima htio samo izbjeći sumnji da je suparnik Gaju i Luciju, pa je sada s te strane neopasan, jer su oni već odrasli i lako mogu očuvati drugo mjesto u državi” (Suet. *Tib.* 11). Princeps, još uvijek povrijeđen Tiberijevim odlaskom, odbija ga; štoviše, inicijativu za tu odluku prepušta Gaju (Suet. *Tib.* 11; *Tib.* 13).⁴⁴ “Tako je protiv svoje volje ostao na Rodu, i jedva je preko majke postigao da iz Rima izbiva službeno kao Augustov izaslanik, kako bi se prikrila sramota” (Suet. *Tib.* 12). Tiberijev status bio je sve nepovoljniji: princeps se posve okrenuo svom unuku, sada 19-godišnjaku, koji je velikim koracima grabio prema zacrtanoj budućnosti nasljednika na vlasti, dok je njegov očuh zaglibio u nekoj vrsti dragovoljnog progonstva, sve više zanemaren od rimske javnosti (nazivali su ga prognanikom, usp. Suet. *Tib.* 13), razveden od princepsove kćeri i bez prokonzularnog imperija i pučkog tribunata koji su mu nedavno bili istekli, a koji su mu dotada davali ovlasti drugog čovjeka u državi. Uza

42 I među modernim stručnjacima ima onih koji dvoje o pravoj naravi Julijine krivice: jedni smatraju da je preljub bio samo izlika, a da je stvarni razlog bio političke naravi (Ferrill 1971: 729; usp. Rogers 1967: 388), drugi su pak uvjereni u urotu Julijine stranke kojom se željela potkopati sve veća moć Klaudijevaca (Rogers 1931: 146–147). O razlozima progonstva općenito: Shotter 1971: 1120–1122.

43 Julija će umrijeti u progonstvu, ne vidjevši više Rima, ubrzo nakon očeve smrti 14. godine (Tac. *Ann.* I, 53; usp. Cass. Dio LVII, 18, 1a).

44 Izvori spominju Tiberijeve uzaludne pokušaje da svog pastorka privoli na dopuštenje povratka u Rim: Vell. Pat. II, 101; Suet. *Tib.* 12; Cass. Dio LV, 10, 10. Izvješće Veleja Paterkula o Tiberijevom statusu na Rodu (Vell. Pat. II, 99; II, 101) jedva možemo smatrati mjerodavnim – Paterkul je nepokolebljivo odan svom bivšem vojnom zapovjedniku Tiberiju i za njega ima samo riječi hvale.

sve to, postojala je opasnost i da ga optuže za veleizdaju, a izgleda da je imao razloga strahovati i za vlastiti život, ako je vjerovati Suetoniju.⁴⁵ Proći će pune dvije godine prije nego će Gaj ipak popustiti i dozvoliti Tiberiju povratak u Rim (Suet. *Tib.* 13) – u međuvremenu mladi princepsov nasljednik preuzima konzulat *in absentia* (1. god.), i dalje boraveći na Istoku,⁴⁶ a sljedeće godine (2. god.) mlađi brat Lucije kreće u Hispaniju da među tamošnjim legijama stekne iskustvo zapovijedanja vojskom.

Na putu u Hispaniju Lucije se iznenada razbolio i 20. kolovoza umro u gal-sknoj Masiliji (dan. Marseille) (Cass. Dio LV, 10a, 9; Vell. Pat. II, 102) doživjevši tek 19 godina. U rujnu te iste godine Gaj je ranjen, uvučen u sukob tijekom pregovora s pobunjenicima koji su se odupirali rimskoj intervenciji na armen-sko prijestolje (Vell. Pat. II, 102; Cass. Dio LV, 10, 19; LV, 10a, 6–7). Stanje mu se pogoršava do te mjere da ga sljedeća godina (3. god.) zatječe posve iscrplje-nog od posljedica ranjavanja i bez imalo volje da i dalje sudjeluje u političkom životu Rima (Cass. Dio LV, 10a, 8; Vell. Pat. II, 102). Princeps čini sve da ga osokoli i nagovori da se vrati u Italiju, razočaran unukovim odustajanjem od zacrtanog plana (Cass. Dio LV, 10a, 8; Vell. Pat. II, 102). Iako je “odmah podnio ostavku na sve dužnosti svoje službe”, Gaj je krenuo natrag u Rim, ukrcao se na trgovački brod i na putu umro u likijskom gradiću Limiri 21. veljače 4. go-dine, osamnaest mjeseci nakon brata Lucija, s nepune 24 godine života (Cass. Dio LV, 10a, 9; Vell. Pat. II, 102; Suet. *Aug.* 65; Tac. *Ann.* I, 3; *Res gestae* III, 14, 1; usp. Suet. *Tib.* 23). Kao i u slučaju Marcela, Livija je bila osumnjičena i za smrti Gaja i Lucija, jer se vjerovalo da na taj način raščističava put svome sinu Tiberiju prema vlasti (Cass. Dio LV, 10a, 10; Tac. *Ann.* I, 3).

August je, međutim, “nešto lakše podnio smrt svojih nego njihovu sramo-tu. Gubitak Gaja i Lucija nije ga toliko slomio” koliko nedavni skandal vezan uz Juliju (Suet. *Aug.* 65), iako se smrću oba nasljednika raspala princepsova nasljedna križaljka.⁴⁷ August se stoga morao ogledati za novim nasljednikom (i u skladu sa svojim konceptom, za novim sunasljednikom). Izgleda da je tada “časkom pomislio da na čelo rimske države postavi Germanika, unuka svoje sestre i predmet općenitih pohvala” (Tac. *Ann.* IV, 57),⁴⁸ no izbor je na kraju pao na princepsovog pastorka Tiberija i preostalog živog unuka Agripu Postuma. Postumu je tada 16, nedavno je postao punoljetan i njegov *cursus honorum* tek započinje (iako nije imao ubrzani tijek kao u slučaju njegove braće

45 “Na njega je pala sumnja da je po nekim centurionima (...) poslao većem broju osoba dvo-lične poruke kojima je, kako se činilo, iskušavao raspoloženje pojedinaca za slučaj promjene vlade” (Suet. *Tib.* 12); “Jednom se na nekoj gozbi (...) jedan od uzvanika ponudio Gaju da će, ako zapovijedi, odmah otploviti na Rod i donijeti mu glavu prognanikovu” (Suet. *Tib.* 13).

46 Kolega u konzulatu mu je Lucije Emilije Paulo, oženjen njegovom sestrom Julijom Mlađom.

47 Nakon Gajeve smrti čitav plan nasljedovanja morao je biti preinačen – adopcijom u lipnju 4. god. (o kojoj će uskoro biti riječi u tekstu) princeps pokreće novi dinastički “paket” koji odiše prijeko potrebnim kompromisom između Julijevaca i Klaudijevaca; usp. Shotter 1974: 309–312; Shotter 2000: 343.

48 Vrlo slično i Suetonije: “Za svoje vrline pozeo je [Germanik] najbogatiji plod, jer su ga njegovi toliko cijenili i voljeli da se August (...) dugo kolebao ne bi li njega odredio za svog nasljednika” (Suet. *Cai.* 4). Usp. Shotter 1968; Corbett 1974: 92–93; Birch 1981: 445.

Gaja i Lucija), a Tiberije se tek nedavno vratio s Roda,⁴⁹ poštujući obećanje da se neće baviti politikom (obećanje je izvorno imalo za cilj da ne ometa Gajev uspon prema nasljedovanju vlasti). Nabrojivši sve dotadašnje Augustove nasljednike koji su već bili mrtvi (Marcelo, Agripa, Gaj i Lucije), Tacit zaključuje: "Odavna nije više bilo Druza te od pastoraka preosta jedini [Tiberije] Neron. Tada na ovoga [August] usmjeri sve časti" (Tac. *Ann.* I, 3). Prva među častima bila je adopcija. Princeps je (navodno "svladan molbama svoje žene" i "na njezin izričit nagovor" (Tac. *Ann.* IV, 57; I, 3; usp. Suet. *Tib.* 21) Tiberija adopcijom uveo u svoju obitelj, učinivši ga (kao prethodno svoje unuke Gaja i Lucija) svojim sinom i na taj način označivši za nasljednika.⁵⁰ Bila je to logična odluka:⁵¹ Tiberije je u zrelim godinama (46), u više navrata dokazao se kao dobar magistrat i sjajan vojskovođa, a August je vjerojatno računao na njegovu pomoć da Postuma (koji je, osim toga, bio Tiberijev pastorak) osposobi za svog sunasljednika. Princeps je, naime, uz Tiberija adoptirao i svog jedinog preostalog unuka Agripu Postuma, obojici pravno postavši ocem. Adopcija, provedena 26. lipnja 4. godine, na taj je način državi priskrbila sigurnost u kontinuitet vlasti.⁵² Kako bi osujetila izvornu princepsovu ideju da adoptira Germanika i tako ga učini svojim nasljednikom, Livija je kod muža isposlovala drugačiji redoslijed, koji se dakako odrazio i na hijerarhiju u nasljednoj liniji: Tiberije je prvo posinio Germanika, a zatim je August posinio Tiberija (i Postuma).⁵³ Time je Germanik postao Tiberijevim nasljednikom, a princeps je osigurao kontinuitet vlasti dvije generacije unaprijed: Augustovi nasljednici su Tiberije i Agripa Postum, a Tiberijevi Germanik (adoptivni sin) i Druz Mlađi (pravi sin), s time da je Germanik trebao biti glavni nasljednik, a Druz njegov sunasljednik. Adopcija je na neki način ublažila antagonizam između julijevskog i klaudijevskog dijela dinastičke obitelji, prihvativši njene klaudijevske pretendente na vlast među Julijevce: izostavimo li Agripu Postuma, Julijevca po

49 O Tiberijevom povratku s Roda: Suet. *Tib.* 13-15; Vell. Pat. II, 103. Tiberije se u Rim vraća tijekom 2. godine: Levick 1972a: 811; Bellemore 2007: 449.

50 O toj adopciji: Corbett 1974; Birch 1981. Bilo je to više rješenje za ponovnu uspostavu nasljednog plana nego izraz Augustove osobne naklonosti prema Tiberiju (Corbett 1974: 93). Prema drugom pak mišljenju ta adopcija nije u sebi uključivala i označavanje nasljednikom, jer principat u toj fazi još nije bio nasljedan (Pappano 1941: 32). Osobno bih se ipak priklonila prvom mišljenju – Tiberije kao adoptivni princepsov sin postaje ujedno i njegovim legitimnim nasljednikom.

51 August je u javnosti ustvrdio da to čini "radi dobra države" (Suet. *Tib.* 21; usp. Vell. Pat. II, 104), iako su neki smatrali da je to učinio "više od nužde nego slobodnom odlukom" (Suet. *Tib.* 23), a zlobni jezici su tvrdili da je Tiberija, koji je navodno bio mrzovoljne, čak i okrutne čudi, odabrao kako bi sam jače zasjao u očima naroda i kako bi ga narod više oplakivao nakon smrti (usp. Suet. *Tib.* 21; Tac. *Ann.* I, 10). Posve drugačiju sliku Tiberijevog karaktera oslikava Velej Paterkul, njegov neskriveni "obožavatelj" (usp. Vell. Pat. II, 97; II, 99). Velejev panegirik u neku ruku je korektiv iskrivljenoj Tiberijevoj slici kod Tacita i Suetonija (Sumner 1970: 270).

52 Narod je navodno smatrao da Postum "ni po dobi ni iskustvom nije dorastao tako glomaznom teretu", dok je Tiberije "zreo po godinama, sposoban vojskovođa, ali pun bahatosti" (Tac. *Ann.* I, 4).

53 O adopciji Tiberija, Postuma i Germanika: Suet. *Tib.* 15; *Tib.* 21; *Cai.* 4; Tac. *Ann.* I, 3; Vell. Pat. II, 103-104; Cass. Dio LV, 13, 1-2.

krvi, klaudijevski dio obuhvaćen adopcijom dobiva punopravno članstvo u obitelji Julijevaca: Tiberije kao Augustov adoptivni sin te Tiberijevi sinovi Germanik (adoptivni) i Druz Mlađi (pravi sin). *Gens Iulia* na taj je način ojačana, *gens Claudia* dobila je osigurano mjesto u carskoj obitelji (iako pod imenom Julijevaca), a položaj Julijevaca na vlasti učvršćen je barem dvije generacije unaprijed, koliko je sezao Augustov pogled.⁵⁴ Germaniku i Druzu ugovoreni su brakovi: prvi se ženi Augustovom unukom Agripinom Starijom, a drugi Klaudijom Livilom, kćeri Druza Starijeg (Tiberijevog brata) i Antonije Mlađe (Augustove nećakinje).

Princeps je konačno mogao odahnuti, "osokoljen i osjećajući da ima nasljednike i pomagače" (Cass. Dio LV, 13, 2), jer su mu dvije generacije nasljednika omogućile "da se postavi na što više oslona" (Tac. *Ann.* I, 3). Uskoro potom Tiberije kreće u Germaniju, u novu vojnu kampanju u to nemirno područje, od princepsa u tu svrhu dobivši novi konzularni imperij i tribunske ovlasti na čak deset godina (Cass. Dio LV, 13, 1a; Vell. Pat. II, 104). Već rekosmo da su te ovlasti u posjedu jednog čovjeka omogućavale vrhovnu vlast – Tiberije je, iako službeno označen kao nasljednik, u stvarnosti imao položaj suvladara (usp. Vell. Pat. II, 99).

"Od tog vremena nije se ništa propuštalo da se učvrsti Tiberijev položaj, a pogotovo otkako je Agripa [Postum] bio razbaštinjen i prognan, te je bilo sigurno da na njemu jedinome [Tiberiju] leži nada da će biti Augustov nasljednik" (Suet. *Tib.* 15).

Postum je, naime, već tada pokazivao znakove prgavog i neukrotivog karaktera (usp. Vell. Pat. II, 112) koji će u sljedećim godinama biti sve nesnošljiviji.⁵⁵ Princeps je, istina, svog najmlađeg unuka držao po strani još za života Gaja i Lucija, pretpostavivši njihove karijere njegovoj,⁵⁶ što je vjerojatno bio jedan od razloga mladićeve frustracije i dodatni poticaj da na vidjelo izađu nezgodne crte njegovog karaktera. Osim toga, i činjenica da je August adoptirao Postuma tek nakon smrti njegove braće (a ne odmah po rođenju), ide u prilog mišljenju da ipak nije računao na svog najmlađeg unuka, bar ne kad je

54 Ima, međutim, naznaka da je August možda odredio i treću generaciju nasljedovatelja vlasti: na (danas izgubljenom) slavlolu iz Ticina (dan. Pavije), datiranom u 4. godinu (*ILS* 107), spominju se i dva Germanikova sina, Neron i Druz Cezar (Rose 1990; Maggi 2014).

55 Postum je i prije pada u nemilost bio "iz dana u dan sve luđi" (Suet. *Aug.* 65); imao je "neotesanu narav" (Cass. Dio LV, 32, 1), prepuštao se nasilnom bijesu i gajio izrazito negativan stav prema Liviji i Augustu (Cass. Dio LV, 32, 2); odlikovale su ga osim toga "čudna izopačenost duha i uma", njegove su mane rasle iz dana u dan a mahnitost je na kraju doživjela "dostojan svršetak" (Vell. Pat. II, 112). No, iako je bio "goropadne čudi" (Tac. *Ann.* I, 4), "neuk i ludo bahat zbog tjelesne snage, nije mu bilo dokazano nikakvo nečasno djelo" (Tac. *Ann.* I, 3). O Agripi Postumu općenito: Pappano 1941; Allen 1947; Detweiler 1970; Jameson 1975.

56 Zanimanje Postumovog *cursus honorum* nastavilo se i nakon njegove adopcije, a kao primjer neka posluži panonsko-dalmatinski (Batonov) ustanak: August kao pojačanje Tiberiju na ratište 7. godine šalje Germanika a ne Postuma, iako je mladić dotad već trebao započeti svoju vojničku karijeru (Cass. Dio LV, 32, 1; usp. Vell. Pat. II, 112). Bio je to početak Germanikove karijere – sjajne ne toliko zbog njegovih postignuća (koja i nisu bila znatna), koliko zbog princepsovog nastojanja da drugu generaciju svojih nasljednika osposobi za vladanje. Usp. i Pappano 1941: 33, 35; Pašalić 1956: 730; Levick 1975: 32; Birch 1981: 449.

riječ o visokoj politici.⁵⁷ Princeps ga je možda držao u rezervi u slučaju da republikanska crta, prisutna kod Klaudijevaca, previše ojača i zaprijeti promjenom režima, kao i u slučaju da glavna nasljedna linija podbaci – tek tada bi na Postuma i njegovo potomstvo pala odgovornost očuvanja dinastije.⁵⁸

Livija je navodno potpirivala Augustov animozitet prema Postumu (Tac. *Ann.* I, 3), nastojeći mu ga što više omraziti i na taj način iz princepsove nasljedne križaljke eliminirati njegovog posljednjeg izravnog potomka. Teško da je neiskusni i (još previše) mladi Postum mogao predstavljati ozbiljnu konkurenciju Tiberiju i ugroziti njegov status drugog čovjeka u državi, no Postum je bio posljednji princepsov izravni potomak i u tome je ležala moguća opasnost po Tiberija. No, August se, razljućen unukovim ponašanjem, odlučio na drastični korak: Postuma je 7. godine razbaštinio⁵⁹ i poslao na prisilan boravak u Surent (dan. Sorrento), gradić u Napuljskom zaljevu, a kako je ovaj ustrajao u prkošenju (i time ugrozio Augustov očinski autoritet i vladarski integritet), sljedeće godine bio je kažnjen doživotnim progonstvom na Planaziju (dan. Pianosa), otočić južno od Elbe u Tirenskom moru (Suet. *Aug.* 65; Cass. Dio LV, 32, 2).⁶⁰

Te iste (8.) godine princeps je prognao i Postumovu sestru Juliju Mlađu,⁶¹ navodno zbog preljuba; njezino odredište bio je Tremir, otočić u Tremitima u Jadranu, sjeverno od Garganskog poluotoka. I u ovom su slučaju, međutim, postojale sumnje u upletenost u nedozvoljene aktivnosti julijevske stranke. Nastojanja da se oslabi klaudijevska grana dinastičke obitelji i Julijevcima osigura vlast nakon Augustove smrti (drugim riječima, da se potkopa prin-

57 Možemo se samo domišljati razlogu zašto se princeps odlučio na adopciju Postuma tek nakon smrti Gaja i Lucija. Možda nije želio svom umrlom prijatelju Marku Vipsaniju Agripi oduzeti posljednju mogućnost produljenja vlastite loze (*gens Vipsania*)? To naoko logično objašnjenje gubi na snazi kad se ima u vidu da se princeps nije libio Agripi adopcijom oduzeti dva starija sina, kao i da je Postum rođen tek nakon očeve smrti.

58 Za simpatije prema republikanskom uređenju kod Druza Starijeg: Suet. *Tib.* 50; kod Tiberija: Tac. *Ann.* I, 6, 6; kod Germanika: Tac. *Ann.* I, 3, 3. Usp. Birch 1981: 447.

59 Agripa Postum je spomenut kao posljednji u nizu nesreća koje su Augusta zadesile tijekom života, a koje je pobrojao Plinije Stariji. Među nesrećama su, između ostaloga, i smrt Augustovih nasljednika, preljubi princepsove kćeri Julije Starije i unuke Julije Mlađe, sumnja u kćerinu urotu protiv njegovog života te Postumovo razbaštinjenje i progonstvo (Plin. *HN* VII, 45, 149). O Postumovom razbaštinjenju: Levick 1972b.

60 Kao i u slučaju Postumove majke Julije, pravi razlog njegovog progonstva ostao je nerazjašnjen. Jedni vjeruju da je to bilo njegovo neprihvatljivo ponašanje prema Augustu i Liviji te s tim povezan buntovni karakter (Pappano 1941: 36; Jameson 1975: 289), drugi da je Postum bio kažnjen zbog upletenosti u urotu julijevske stranke protiv princepsa (Rogers 1931: 146–148). No, činjenica da princeps nije zabranio da se Postumov pepeo nakon njegove smrti pohrani u obiteljski mauzolej govori u prilog tome da je optužba za veleizdaju bila izmišljena (usp. Jameson 1975: 309).

61 Slučaj Julije Mlađe vrlo je slabo dokumentiran u izvorima (o tome samo natuknice kod Suet. *Aug.* 65; Tac. *Ann.* III, 24; *Schol. ad Iuven.* VI, 158). O Juliji Mlađoj: Norwood 1963; Levick 1976; Pahor 2020. Izgleda da je (kao i majka) bila optužena zbog preljuba i raskalašenosti, iako postoji mogućnost da je krivica bila političke naravi – njen je muž Lucije Emilije Paulo bio optužen za urotu protiv cara i pogubljen (Suet. *Aug.* 19; *Schol. ad Iuven.* VI, 158). Julija će umrijeti u progonstvu 29. godine (Tac. *Ann.* IV, 71), uz zabranu da se njen pepeo pohrani u obiteljsku grobnicu – Augustov mauzolej (Suet. *Aug.* 101).

cepsova nasljedna križaljka) u princepsovom su najužem obiteljskom krugu tražila jamstvo svoje vjerodostojnosti: julijevska stranka se okupljala oko princepsove kćeri Julije i njeno dvoje djece, Julije Mlađe i Agripe Postuma, te zeta Lucija Emilija Paula. Ne možemo znati u kojoj su mjeri pripadnici Augustove obitelji doista bili aktivni u tom smislu, ili su tek odobravali i poticali političko djelovanje svojih pristaša; otežavajuća okolnost je bila ta što su svi ti članovi princepsove najuže obitelji bili u njegovoj nemilosti, prognani iz Rima. Agripa Postum u svemu tome možda i nije imao izravnog udjela – možda ga je za svoje političke ciljeve iskoristio šogor Emilije Paulo (sa ili bez Julije Mlađe). Nakon što je Julija Mlađa završila u progonstvu (ili možda usporedo s time), Emilije Paulo je bio optužen za veleizdaju i smaknut (usp. Suet. *Aug.* 19; posredno Tac. *Ann.* III. 24).⁶²

Svi ti domaći problemi ostavili su velikoga traga na ostarjelom princepsu. Povrijeđen postupcima kćeri Julije te unučadi Julije i Postuma, “nije ih drukčije zvao nego tri svoja čira i tri rak-rane svoje” (Suet. *Aug.* 65). No, barem je jedan problem bio iza njega: pitanje nasljednika na vlasti, iako opasnost da njegova nasljedna križaljka (ponovo) bude poremećena još nije minula. U neko doba nakon 8. godine pristaše prognanih članova Augustove obitelji pokušali su Juliju Stariju i Postuma varkom izbaviti iz progonstva “i odvesti [ih] germanskim legijama” (Tac. *Ann.* II. 39; usp. Suet. *Aug.* 19), no taj očiti pokušaj prevrata završio je neuspjehom zbog nesretnog spleta okolnosti (Tac. *Ann.* II. 39). Nedugo prije princepsove smrti navodno je uslijedio pokušaj rehabilitacije Agripe Postuma (dok je ženski dio obitelji u progonstvu do daljnega u nemilosti), iako ta priča i dalje ostaje obavijena velom tajanstvenosti. “Bio se pronio glas da se August (...) odvezao na otok Planaziju da posjeti Agripu. Mnoge ondje potekoše suze na obje strane i po izljevima uzajamne ljubavi bilo se ponadati da će mladić biti vraćen na dvor svojeg djeda” (Tac. *Ann.* I. 5). No, i taj je pokušaj jačanja julijevskog dijela dinastije nauštrb Klau-dijevaca, ukoliko ga je i bilo, propao.⁶³ Augustov nasljedni plan napokon je dobio svoj konačni oblik. Dugogodišnje Livijine želje i nastojanja da njen sin Tiberije u princepsovoj nasljednoj križaljci zauzme povlašteno mjesto napokon su se ostvarile. Nakon što je “trpio od mnogih suparnika, dok potraja moć Marcela, Agripe i zatim Cezara Gaja i Lucija (...) vrativši se s Roda, dvanaest godina proboravi na praznom carevu dvoru” (Tac. *Ann.* VI, 51), što bi bila prilično očigledna aluzija na mišljenje da princeps nakon odbacivanja

62 O julijevskoj stranci: Rogers 1931: 146–148; Shotter 1971; Levick 1975: 32; Rogers 1967; Birch 1981: 451–452. O pretpostavljenoj nedužnosti Agripe Postuma: Birch 1981: 451–452. Pristaše Julijevaca su se, nakon pada u nemilost dviju Julija i Postuma, okupili oko Agripine Starije, jedine (preostale) Augustove unuke, i stvorili čvrstu protutiberijevsku koaliciju (Sordi 2004: 223–227; usp. Ferrill 1971: 730; Shotter 2000: 343).

63 O neuspjelom pokušaju spašavanja iz progonstva još i: Rogers 1931: 148–149; Pappano 1941: 38–42; Jameson 1975: 311. Znakovita su dva podatka: prvo, germanskim je legijama u to doba zapovijedao Julijin zet Germanik (muž njene kćeri Agripine Starije), pa se možda računalo s tim da će on u čitavoj stvari biti kooperativan. Drugo, Suetonije tvrdi da su Juliju i Postuma k legijama kanili odvesti silom, što samo pridodaje nesigurnosti u pravu inačicu te vijesti. O navodnom putovanju na Planaziju i pomirbi s Postumom: Charlesworth 1923: 148–151; Charlesworth 1927: 55–56; Shotter 1971: 1119–1120.

Agripe Postuma nije više imao volje, a ni snage (s obzirom na boležljivost i godine) ponovo intervenirati u svoju nasljednu shemu. Uzdignut do drugog čovjeka u državi ("drugo oko i glava države", Vell. Pat. II, 99), Tiberije je bio Augustov pomoćnik u vlasti (iako ne i stvarni suvladar), a potom i nasljednik u budućnosti. Redoslijed provedenih adopcija jasno je određivao i redoslijed u preuzimanju vlasti: Augusta nasljeđuje Tiberije, a ovoga Germanik i Druz Mlađi; princeps je to dodatno potvrdio i svojom oporukom (usp. Suet. *Aug.* 101).

Nakon Postumovog pada u nemilost Tiberiju nije bio određen novi sunasljednik (usp. Suet. *Tib.* 15), što bi moglo upućivati na pretpostavku da je princeps ipak možda na neki način računao na Postuma,⁶⁴ iako je ovaj bio u progonstvu. Postum je, naime, bio Augustov posljednji živi izravni (muški) potomak, a na vidiku nije bilo drugih kandidata koji bi zadovoljili princepsove kriterije – oni koji bi odgovarali (i) po dobi bili su redom mrtvi, a sljedeća generacija je tek trebala stasati.

I tako je August na smrtnoj postelji "dao dozvati Tiberija (...) te ga dugo zadržao na tajnom razgovoru" (Suet. *Aug.* 98), i "siguran i obujmljen zagrljajima svojega Tiberija preporučio mu svoja i njegova djela" (Vell. Pat. II, 123).⁶⁵ Umrijevši 19. kolovoza 14. godine princeps je uskoro potom bio pridružen bogovima, a vlast nad Rimom i službeno je preuzeo njegov pastorak i adoptivni sin Tiberije Cezar August.

"Prvi zločin nove vlasti" (Tac. *Ann.* I, 6) bila je eliminacija Agripe Postuma. Ubrzo nakon Augustove smrti Postum je bio ubijen,⁶⁶ većina je za taj čin osumnjičila Tiberija odnosno Liviju, dok su neki tvrdili da je to učinjeno po Augustovoj zapovijedi (Suet. *Tib.* 22). Tacit u to sumnja, jer princepsova "bešćutnost nikada ne otiđe dotle da bi ikoga od svojih dao ubiti" (Tac. *Ann.* I, 6), iako smo već svjedočili njegovim prilično ostrim (i bešćutnim?) mjerama protiv kćeri i dvoje unučadi. Još iste te godine (14.) u progonstvu umire i Postumova majka, Augustova kći jedinica Julija. Iako ju je Tiberije isprva zagovarao kod oca pokušavajući joj olakšati prognaničke dane (Suet. *Tib.* 11), nakon princepsove smrti ostavio ju je da skonča od gladi i malaksalosti "prognana, osramočena i ubojstvom Postuma Agripe lišena svake nade" (Tac. *Ann.* I, 53). Božanski August više nije imao izravnog potomka – Agripa Postum bio je posljednja

64 O tome se govorkalo već u ono doba, na temelju već spomenute neprovjerljive vijesti da je princeps nedugo prije smrti potajno posjetio Postuma na Planaziji (usp. Tac. *Ann.* I, 5; Aur. Vict. *De Caes.* I, 27).

65 Tacit (*Ann.* I, 5) i Kasije Dion (LVI, 31, 1) nude nešto drugačiju inačicu po kojoj je Livija odigrala glavnu ulogu pri udešavanju tog posljednjeg sastanka. O Augustovim posljednjim danima i Tiberijevom preuzimanju vlasti: Charlesworth 1923.

66 O Postumovoj smrti: Pappano 1941: 42–45; Allen 1947; Detweiler 1970; Corbett 1974: 94–95. Postoji začudo mišljenje da su i Agripa Postum i njegova majka Julija Starija umrli prirodnom smrću te da su se njihove smrti slučajno poklopile s Tiberijevim preuzimanjem vlasti, a da ih je julijevska stranka iskoristila kako bi ocrnila i potkopala Tiberija (Allen 1947: 134, 136; Rogers 1967: 389–390). Nema, međutim, nikakve dvojbe da je Postum bio ubijen (Suet. *Tib.* 22; Tac. *Ann.* I, 6; II, 39; Cass. Dio LVII, 3, 5; Aur. Vict. *De Caes.* I, 27), dok je njegova majka nešto kasnije iste godine skončala od (vjerojatno nametnute) izgladnelosti (Tac. *Ann.* I, 53; Cass. Dio LVII, 18, 1a).

grana na obiteljskom stablu.⁶⁷ Smrti Julije Starije, Julije Mlađe i Agripe Postuma možda su bile posljedice njihovih nesretnih kobi, no ne može se zanemariti ni mogućnost njihove planirane eliminacije – kao što vidjesmo, izvori u tom smislu teško sumnjiče princepsovu ženu Liviju, rodonačelnicu klaudijevskog ogranka dinastije.

Julijevska stranka nije se predavala. Nakon smrti Augustove kćeri i unuka⁶⁸ s nadom se okrenula prema Agripini Starijoj, Augustovoj unuci koja jedina nije bila u nemilosti i posljednjoj nadi u produljenje julijevske loze. Pristaše Julijevaca u Agripini i njenom mužu Germaniku vidjeli su novu mogućnost da osujete sve rastuću moć Klaudijevaca i nove kandidate za nasljedovanje princepsovog prijestolja. Germanikove veze s Emilijevcima i Junijima Silanima omogućile su julijevskoj stranci da se osnaži i pripadnicima te dvije utjecajne obitelji,⁶⁹ no Germanik nije imao nimalo ambicija da preskoči svoj red i adoptivnom ocu Tiberiju preotme vlast (Tac. *Ann.* I, 35), iako je ovaj “strahovao da ne bi Germanik, gospodar tolikih legija i golema broja savezničkih vojska, koji je inače uživao neobičnu popularnost, više volio posjedovati carstvo negoli ga iščekivati” (Tac. *Ann.* I, 7). Prema Augustovoj nasljednoj shemi, Germanik je, zajedno s Druzom Mlađim, imao preuzeti vlast nakon Tiberija, i sva trojica su poštivala odluku umrlog princepsa. No, Agripina i njeni pristaše nisu se slagali s idejom da vlast zaglavi u Tiberijevim rukama – njihov kandidat je bio Germanik, čija bi vladavina preusmjerila nasljedni niz na Augustove potomke, Germanikovu i Agripininu djecu.⁷⁰ Novi je princeps, dakako, na njene ambicije uzvratio nepovjerenjem i netrpeljivošću, osjećajima koji su se prelili i na Germanika koji je u čitavoj toj stvari bio kolateralna žrtva. Bilo je, naime, jasno da želja za preuzimanjem vlasti potječe od Agripine, i Tiberije je toga bio svjestan – znakovite su riječi koje u njegova usta stavlja Suetonije: “Misliš li, kćeri, ako ne vladaš da ti se čini nepravda?” (Suet. *Tib.* 53).

August je adopcijom 4. godine bio odredio i neposredne Tiberijeve nasljednike – Germanika i Druza Mlađeg. Iako su bili vršnjaci (Germanik je rođen vjerojatno 15. pr. Kr., Druz 14. pr. Kr.), Germanik je bio određen za glavnog

67 Posljednji julijevski ogranak činila je, zapravo, Germanikova obitelj: Agripina Starija bila je Augustova unuka, a Germanik, po rođenju Klaudijevac, adopcijom 4. godine postao je punopravnim članom *gens Iulia*. Njihovo šestero djece, rođeno nakon očeve adopcije, po zakonu su bili princepsovi potomci. No, i te *reliquiae familiae Augusti* bit će zatrte nepunih 20 godina poslije.

68 Julija Mlađa, treći prognani član najuže princepsove obitelji, umrijet će u progonstvu 29. godine (Tac. *Ann.* IV. 71), bez nade u pomilovanje.

69 Ne treba zanemariti činjenicu da je Agripinina sestra Julija Mlađa bila udana za jednog Emilijevca (Lucije Emilije Paulo), a ljubovala s jednim Junijem Silanom (Decim Junije Silan). Emilije Paulo je, doduše, smrću platio svoju umiješanost u urotu protiv Augusta (usp. Suet. *Aug.* 19; Tac. *Ann.* III, 24), a Junije Silan je bio optužen za preljub s Augustovom kćeri i prognan (Tac. *Ann.* III, 24). O ugledu *gens Aemilia*: Tac. *Ann.* VI, 27.

70 Najstarijem njihovom sinu Neronu Cezaru u godini Augustove smrti bilo je oko osam godina, Druzu Cezaru četiri, a Gaju Cezaru tek dvije. Njihove tri kćeri još nisu ni rođene: Julija Agripina rodit će se 15., Julija Druzila 16. a Julija Livila oko 18. godine. O Agripininim ambicijama i njenim pristašama: Rogers 1931; Bowen 1944; Shotter 2000: 344–356; Deline 2015; Pahor 2020.

nasljednika, a Druz za sunasljednika. Prevagu su odnijele rodbinske veze s Augustom – Germanik je, naime, bio princepsov pranećak i još k tome oženjen njegovom unukom. Druz je, doduše, bio unuk nikad prežaljenog Marka Vipsanija Agripe,⁷¹ no krvne veze su bile jače od uspomene na prijatelja.

Pet godina nakon Tiberijevog stupanja na prijestolje Augustova nasljedna shema ponovo je bila ugrožena: u razmaku od četiri godine Tiberije je izgubio oba svoja nasljednika. Germanik umire (pod čudnim okolnostima) 19. godine, a Druz Mlađi 23. godine, pavši kao žrtva pretorijanskog prefekta Lucija Elija Sejana, čovjeka prekomjerne ambicije, na kojega se Tiberije u početku slijepo oslanjao. Sejan se potom, nastojeći si prokrčiti put do vrha, obrušio na preostale Julijevce. Netrpeljivost između Agripine i Tiberija dosegla je tada vrhunac.⁷² Augustova unuka nije odustajala od tvrdnje da legitimna vlast pripada samo članovima njene obitelji, čemu svjedoči nemila epizoda kraj žrtvenika božanskog Augusta: Agripina je Tiberiju prigovorila “da ne bi smio prinostiti žrtve božanskom Augustu isti onaj koji progoni njegove potomke” i potom dodala da je “ona prava slika i prilika [božanskog Augusta], sačinjena od njegove besmrtne krvi” (Tac. *Ann.* IV, 52). Agripinin plan je, zapravo, imao izgleda da u budućnosti bude ostvaren: August je jasno dao do znanja da u sljedećoj generaciji nakon Tiberija prijestolje nasljeđuje Germanik, s Druzom tek kao sunasljednikom. Osim toga, nakon smrti njih dvojice Tiberiju nije preostalo drugo nego da se okrene dvojici Germanikovih starijih sinova Neronu i Druzu, kao sljedećoj nasljednoj garnituri (Suet. *Tib.* 54; Tac. *Ann.* IV, 8; Cass. Dio LVII, 22, 4b).⁷³ Muškim članovima Agripinine obitelji bilo je zajamčeno prijestolje, ali tek nakon Tiberijeve smrti.⁷⁴

Neočekivana preinaka Tiberijevog nasljednog plana nije, međutim, nikada zaživjela jer je Sejan neumorno radio na tome da eliminira Augustove potomke, legitimne kandidate za vlast (usp. Tac. *Ann.* IV, 60; *Ann.* V, 3; Cass. Dio LVII, 22, 4b). U godinama koje su uslijedile Agripina i njena dva sina padaju u nemilost (usp. Tac. *Ann.* IV, 60; *Ann.* V, 3; Suet. *Tib.* 53; *Tib.* 54; Cass. Dio

71 Germanikova majka Antonija Mlađa bila je kći Augustove sestre Oktavije (iz braka s Markom Antonijem), Agripinina majka je Augustova kći Julija Starija, a Druzova majka Vipsanija Agripina je kći Marka Vipsanija Agripe iz njegovog prvog braka.

72 Velej Paterkul, Tiberijev apologeta, gleda na to iz druge perspektive: “Koliko su dugo skrivenim požarom gorjele njegove grudi, koliko je bio prisiljen žalostiti se i ljutiti zbog snahe, zbog unuka” (Vell. Pat. II, 130).

73 Smrću Druza Mlađega Tiberije je, naime, izgubio sina jedinca; Druzov sin Tiberije Gemelo, rođen 19. godine, bio je još dijete (u godini očeve smrti tek su mu četiri godine), pa se Tiberije mora okrenuti sinovima svog adoptivnog sina Germanika: Neronu Cezaru tada je 17, Druzu Cezaru 15 godina. Treći Germanikov sin Gaj Cezar (Kaligula), rođen 12. godine, tek stasa za svoje buduće dužnosti. Kako bi se učvrstila dinastička spona između Germanikove i Tiberijeve kuće, Neron Cezar dobiva za ženu Tiberijevu unuku Juliju Liviju (Tac. *Ann.* III, 29; Cass. Dio LVIII, 3, 9).

74 Tiberije je, međutim, imao i plan u slučaju krajnje pogibelji po sebe: “Tiberije je bio u velikom strahu da će Sejan zauzeti grad i doploviti [na Kapri] protiv njega, i držao je brodovlje u pripravnosti kako bi mogao pobjeći ako se išta takvoga dogodi. Neki kažu i da je zapovijedio Makronu da u slučaju bilo kakve pobune pred senat i rimski narod dovede [Germanikovog sina] Druza i proglasi ga carem” (Cass. Dio LVIII, 13, 1–2, za 31. godinu).

LVII, 22, 4b; LVIII, 3, 8): "Sejan je Tiberija žestoko poticao protiv Agripine, očekujući da će mu, kada ona i njeni sinovi budu uklonjeni, biti dano da se oženi Livilom, Druzovom ženom, prema kojoj je gajio strast, i da će moći doći do vrhovne moći, jer više neće biti drugog Tiberijevog nasljednika; jer car je prezirao svog unuka kao kopile" (Cass. Dio LVII, 22, 4b).⁷⁵ Hajka protiv Agripine osobito se zaoštrila tek nakon smrti Tiberijeve majke Livije. Livija Druzila uživala je velik ugled i moć još za Augustovog života – upoznali smo je kao matronu koja nije prezala (gotovo?) ni pred čime da svojim sinovima omogući udjel u vlasti. Njen utjecaj na Tiberija bio je velik (Tac. *Ann.* IV, 57; Vell. Pat. II, 130) i prestao je tek nakon njene smrti ujesen 29. godine (Tac. *Ann.* V, 3). Tek tada se Tiberije usudio popustiti Sejanovim navaljivanjima i optužiti Agripinu i njene sinove za veleizdaju – Neron je prognan na Ponciju (dan. Ponza) na tirenskoj pučini, Druz zatvoren u podzemnu tamnicu palatinskog dvora, a Agripina poslana u progonstvo na Pandatariju, otok na kojem je njena majka skončala petnaest godina prije. U sljedeće četiri godine eliminirana je posljednja prijetnja Tiberijevoj vlasti (kako ju je bio prikazao Sejan): 31. godine umire Neron (prisilno počinivši samoubojstvo), a dvije godine poslije Druz i Agripina, oboje izgladnjeli do smrti.⁷⁶ "Ostaci obojice bili su tako rastepeni da su kasnije jedva mogli biti prikupljeni" (Suet. *Tib.* 54).⁷⁷

Gaj Cezar, odmilja zvan Kaligula, bio je pošteđen sudbine svoje braće. Osim što ga je zaštitila njegova nježna dob, pripomogla je i Tiberijeva zaštita. Izgubivši, naime, po drugi put oba nasljednika, Tiberije se okrenuo svojim unucima Gaju (adoptivnom) i Gemelu (pravom) i oporučno im namijenio prijestolje (Suet. *Tib.* 76; Cass. Dio LIX, 1, 1–2). U skladu s Augustovim planom dvojnog nasljedovanja vlasti, Gaj je proglašen glavnim nasljednikom, a Gemelo njegovim sunasljednikom. Razlog takvog odabira bio je, kaže Kasije Dion, što je Tiberije sumnjao da Gemelo nije pravi Druzov sin i što je predviđao da će Gaj uskoro eliminirati Gemela (Cass. Dio LVIII, 23, 2–3). Tacit pak ima nešto drugačije objašnjenje: "Tiberije se kolebao kome da ostavi carstvo" – Gemelo je bio premlad, a Gaj popularan u narodu (na što Tiberije nije blagonaklono gledao). Tu je bio i treći član obitelji, o kojemu nitko dotad nije vodio računa: Tiberije Klaudije Cezar Germanik, Germanikov brat i Gajev stric, kojemu je 33. godine bilo već 43 i kojega su se u obitelji stidjeli zbog njegovih

⁷⁵ Tiberije je, naime, sumnjao da Druz nije pravi otac njegovog unuka Tiberija Gemela (Suet. *Tib.* 62). Klaudija Livila je u braku s Druzom Mlađim 19. godine bila rodila blizance, Tiberija Julija Cezara Nerona Gemela i Tiberija Klaudija Cezara Germanika. Obojica su, zahvaljujući adopciji iz 4. godine, kojom je njihov djed Tiberije postao Augustovim sinom a Druz Mlađi princepsovim unukom, od samog rođenja bila pripadnici *gens Iulia*. Tiberije Germanik nije preživio djetinjstvo – umro je u dobi od četiri godine, i Gemelo je ostao jedini Tiberijev krvni potomak.

⁷⁶ O Agripininom progonstvu i smrti: Suet. *Tib.* 53; Charlesworth 1922. O sudbini Germanikovih sinova: Suet. *Tib.* 54; *Tib.* 61; Tac. *Ann.* IV, 8; *Ann.* IV, 60; *Ann.* V, 3; *Ann.* VI, 23; Cass. Dio LVII, 22, 4b; Plin. *HN* VIII, 61, 145; Rogers 1931: 152–167; Lindsay 1995.

⁷⁷ Jedna od prvih stvari koje je Gaj Cezar (Kaligula) učinio nakon što je 37. godine stupio na prijestolje bila je da se "požurio na Pandatariju i Ponciju da odande prenese u Rim pepeo majke i brata (...). Vlastitom je rukom spremio ostatke u žaru" (Suet. *Cai.* 15). O Druzovim posmrtnim ostacima ne zna se ništa.

fizičkih i (vjerovali su) psihičkih poteškoća, iako je “bio sklon dobru” (Tac. *Ann.* VI, 46).⁷⁸

Kao što je Tiberije predvidio, nakon njegove smrti vlast su podijelili Gaj Cezar i Tiberije Gemelo, no nakratko: Gaj je uskoro dao ubiti Gemela i zavladao sam (Suet. *Tib.* 23; Cass. Dio LIX, 1, 2–3).

S Gajem Kaligulom na prijestolju ostvarili su se Augustovi dalekosežni planovi – Rimom je i dalje vladala *gens Iulia*. Nakon kratkotrajne krvave vladavine Augustovog praunuka (37. – početak 41.) pretorijanska straža isklicala je za cara Klaudija. Taj dotad zanemareni član carske obitelji preuzeo je vlast u zreloj dobi od 51 godine. Klaudije nije bio obuhvaćen Augustovom adopcijom koja je njegovog starijeg brata Germanika bila učinila Julijevcem, pa se može reći da je on prvi (i jedini) pravi Klaudijevac koji se uspeo na rimsko prijestolje. Nakon trinaest godina njegove vladavine (početak 41. – 54.) kormilo rimske države preuzet će Neron Klaudije Cezar Germanik, rođen kao Lucije Domicije Ahenobarb, poznatiji kao Neron. Po ocu pripadnik obitelji Domicijā, jedne od najistaknutijih rimskih obitelji plebejskog podrijetla, a po majci Julijevac,⁷⁹ Neron će biti posljednji izdanak obitelji Julijevaca na rimskom prijestolju – njegovom nasilnom smrću u lipnju 68. godine nasljedna križaljka božanskog Augusta konačno se i nepovratno raspala. Nakon kratke stanke (takozvane godine četiriju careva) rimsko je prijestolje pripalo Flavijevcima, staroj plebejskoj obitelji sabinskog podrijetla.

No, božanski August je u konačnici mogao biti zadovoljan. Otkako je senat Oktavijanu 27. pr. Kr. dodijelio počasni naziv *augustus* i na njega prenio vrhovnu vlast nad rimskom državom, pa sve do trenutka kada je 476. godine Odoakar tu vlast oduzeo Romulu Augustulu, svaka je dinastija (izuzmemo li Julio-Klaudijevce) u prosjeku vladala po 36 godina. Julio-klaudijevska vladajuća kuća protegnula se na punih 95 godina povijesti rimskog imperija (27. pr. Kr. – 68.), i samo ju je dinastija Antoninā (96.–192.) premašila za jednu godinu.

78 O Klaudiju: Leon 1948; usp. Riffner Parker 1946: 39–41.

79 Neronov otac Gnej Domicije Ahenobarb (*cos.* 32.) i sam je imao ponešto julijevske krvi: njegova majka Antonija Starija bila je kći Augustove sestre Oktavije Mlađe. Neronova pak majka bila je Agripina Mlađa, Augustova praunuka, kći Germanika i Agripine Starije i Kaligulina sestra – Neron je, dakle, bio Augustov prapraunuk.

KRATICE

CIL

Corpus inscriptionum Latinarum, Berlin, 1893–1986.

CQ

The Classical Quarterly

CPh

Classical Philology

Historia

Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte

ILS

Inscriptiones Latinae selectae, Berlin, 1856–1931.

LCL

The Loeb Classical Library

TPAPA

Transactions and Proceedings of the American Philological Association

IZVORI

Dio Cassius, *Roman History* (transl. by E. Cary), *LCL vols. VI–VIII*, Cambridge & London, 2004–2006.

Djela božanskog Augusta (prev. R. Matijašić), Zagreb, 2007.

Macrobius, *Saturnalia* (transl. by R. A. Kaster), *LCL*, Cambridge, 2011.

Pliny, *Natural History* (transl. by H. Rackham), *LCL vols. II, III, VI*, Cambridge, 1940, 1942, 1951.

Plutarh, *Usporedni životopisi III* (prev. Z. Dukat), Zagreb, 1988.

Propertius, *Elegies* (transl. by G. P. Goold), *LCL*, Cambridge, 1990.

Seneca the Younger, *Moral Essays, vol. III: De Beneficiis* (transl. by J. W. Basore), *LCL*, Cambridge, 1935.

Maurus Servius Honoratus, *Commentary on the Aeneid of Vergil*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0053%3A-book%3D4%3Acommline%3D511> (July 30, 2022).

Scholia in Iuvenalem vetustiora (coll. P. Wessner), Leipzig, 1931, <https://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/106861/1> (August 10, 2022).

Gaj Svetonije Trankvil, *Dvanaest rimskih careva* (prev. S. Hosu), Zagreb, 1978.

Tacit, *Anali* (prev. J. Kostović), Zagreb, 1970.

Gaj Velej Paterkul, *Rimska povijest* (prev. J. Miklič), Zagreb, 2006.

Vergilije, *Eneida* (prev. B. Klaić), Zagreb, 1970.

Sextus Avrelivs Victor, *Liber de Caesaribus*, <http://www.thelatinlibrary.com/victor.caes.html> (August 2, 2022).

LITERATURA

Allen 1947

W. Allen Jr., "The Death of Agrippa Postumus", *TPAPA* 78, Baltimore, 1947, 131–139.

Bellemore 2007

J. Bellemore, "Tiberius and Rhodes", *Klio* 89/2, Berlin, 2007, 417–453.

Birch 1981

R. A. Birch, "The settlement of 26 June A.D. 4 and its aftermath", *CQ* 31/2, n. s., Cambridge, 1981, 443–456.

Bowen 1944

E. W. Bowen, "Agrippina the Elder – a portrait", *The Classical Outlook* 21/4, Hamilton, 1944, 39–41.

Bowersock 2002

G. Bowersock, Augustus and the East: The problem of the succession, in: F. Millar & E. Segal (Eds.), *Caesar Augustus. Seven aspects*, Oxford, 2002², 169–188.

Cary & Scullard 1994

M. Cary & H. H. Scullard, *A History of Rome down to the Reign of Constantine*, London, 1994⁶.

Charlesworth 1922

M. P. Charlesworth, "The Banishment of the Elder Agrippina", *CPh* 17/3, Chicago, 1922, 260–261.

Charlesworth 1923

M. P. Charlesworth, "Tiberius and the Death of Augustus", *The American Journal of Philology* 44/2, Baltimore, 1923, 145–157.

Charlesworth 1927

M. P. Charlesworth, "Livia and Tanaquil", *The Classical Review* 41/2, Cambridge, 1927, 55–57

Cohen 2008

S. T. Cohen, "Augustus, Iulia and the Development of Exile 'Ad Insulam'", *CQ* 58/1, Cambridge, 2008, 206–217.

Corbett 1974

J. H. Corbett, "The Succession Policy of Augustus", *Latomus* 33/1, Bruxelles, 1974, 87–97.

Deline 2015

T. Deline, "The criminal charges against Agrippina the Elder in A. D. 27 and 29", *CQ* 65/2, Cambridge, 2015, 766–772.

Detweiler 1970

Robert Detweiler, "Historical Perspectives on the Death of Agrippa Postumus", *The Classical Journal* 65/7, Baltimore, 1970, 289–295.

Dixon 1985

S. Dixon, "The Marriage Alliance in the Roman Elite", *Journal of Family History* 10/4, Ottawa, 1985, 353–378.

Domić Kunić 2021

A. Domić Kunić, "Marko Vipsanije Agripa – 'najplemenitiji od svih ljudi toga vremena'", *Arheološki radovi i rasprave* 20, Zagreb, 2021, 105–171.

Drogula 2011

F. K. Drogula, "Controlling Travel: Deportation, Islands and the Regulation of Senatorial Mobility in the Augustan Principate", *CQ* 61/1, Cambridge, 2011, 230–266.

Ferrill 1971

A. Ferrill, "Prosopography and the Last Years of Augustus", *Historia* 20/5–6, Stuttgart, 1971, 718–731.

Flory 1996

M. B. Flory, "Dynastic Ideology, the Domus Augusta, and Imperial Women: A Lost Statuary Group in the Circus Flaminius", *Transactions of the American Philological Association* 126, Baltimore, 1996, 287–306.

Flower 2000

H. I. Flower, "The Tradition of the Spolia Opima: M. Claudius Marcellus and Augustus", *Classical Antiquity* 19/1, Berkeley, 2000, 34–64.

Fullerton 1985

M. D. Fullerton, "The Domus Augusti in Imperial Iconography of 13–12 B.C.", *American Journal of Archaeology* 89/3, Boston, 1985, 473–483.

Goold 1983

G. P. Goold, The Cause of Ovid's Exile, *Illinois Classical Studies* 8/1, Champaign, 1983, 94–107.

Hammond 1956

M. Hammond, "The Transmission of the Powers of the Roman Emperor from the Death of Nero in A.D. 68 to That of Alexander Severus in A.D. 235", *Memoirs of the American Academy in Rome*, 24, Roma, 1956, 61–133.

Harper 2017a

K. Harper, Database of Pestilence in the Roman Empire, <https://www.kyleharper.net/uncategorized/database-of-pestilence-in-the-roman-empire/> (August 24, 2017).

Harper 2017b

K. Harper, How Climate Change and Plague Helped Bring Down the Roman Empire, *Smithsonian Magazine*, <https://www.smithsonianmag.com/science-nature/how-climate-change-and-disease-helped-fall-rome-180967591/> (December 19, 2017).

Huntsman 2009

E. D. Huntsman, "Livia before Octavian", *Ancient Society* 39, Leuven, 2009, 121–169.

Jameson 1975

Sh. Jameson, "Augustus and Agrippa Postumus", *Historia* 24/2, Stuttgart, 1975, 287–314.

Lacey 1980

W. K. Lacey, "2 B.C. and Julia's Adultery", *Antichthon* 14, 1980, 127–142.

Lane Fox 2008

R. Lane Fox, *Klasični svijet. Epska povijest Grčke i Rima*, Zagreb, 2008.

Leon 1948

E. F. Leon, "The Imbecilitas of the Emperor Claudius", *TPAPA* 79, Baltimore, 1948, 79–86.

Leon 1951

E. F. Leon, "Scribonia and Her Daughters", *TPAPA* 82, Baltimore, 1951, 168–175.

- Levick 1972a
B. Levick, "Tiberius' Retirement to Rhodes in 6 B.C.", *Latomus* 31/3, Bruxelles, 1972, 779–813.
- Levick 1972b
B. Levick, "Abdication and Agrippa Postumus", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 21/4, Köln, 1972, 674–679.
- Levick 1975
B. Levick, "Julians and Claudians", *Greece & Rome* 22/1, second series, Cambridge, 1975, 29–38.
- Levick 1976
B. Levick, "The Fall of Julia the Younger", *Latomus* 35/2, Bruxelles, 1976, 301–339.
- Levick 1988
B. Levick, *Tiberius the Politician*, London & New York, 1988.
- Linderski 1988
J. Linderski, "Julia in Regium", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 72, Köln, 1988, 181–200.
- Lindsay 1995
H. Lindsay, "A Fertile Marriage: Agrippina and the Chronology of Her Children by Germanicus", *Latomus* 54/1, Bruxelles, 1995, 3–17.
- Long 2000
J. Long, "Julia – Jokes at Macrobius' "Saturnalia": Subversive Decorum in Late Antique Reception of Augustan Political Humor", *International Journal of the Classical Tradition* 6/3, New York, 2000, 337–355.
- Maggi 2014
S. Maggi, "The arch at Pavia (Ticinum)", *Rivista di Archeologia* 38, Venezia, 2014, 81–85.
- Matyszak 2006
Ph. Matyszak, *The sons of Caesar. Imperial Rome's first dynasty*, London, 2006.
- Millar 1993
F. Millar, "Ovid and the Domus Augusta: Rome Seen from Tomoi", *The Journal of Roman Studies* 83, Cambridge, 1993, 1–17.
- Nicolet 2002
C. Nicolet, Augustus, government, and the propertied classes, in: F. Millar & E. Segal (Eds.), *Caesar Augustus. Seven aspects*, Oxford, 2002², 89–128.
- Norwood 1963
F. Norwood, The Riddle of Ovid's "Relegatio", *CPh* 58/3, Chicago, 1963, 150–163.
- Pahor 2020
L. Pahor, *Paving the Way. Power Relationships between the Women of the Julio-Claudian Family*, PhD thesis, University of Melbourne, Faculty of Arts, Melbourne, 2020.
- Pappano 1941
A. E. Pappano, "Agrippa Postumus", *CPh* 36/1, Chicago, 1941, 30–45.
- Pašalić 1956
E. Pašalić, "Quaestiones de bello Dalmatico Pannonioque (a. 6–9 n. ae.)", *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine* 8, Sarajevo, 1956, 245–300.
- Platner & Ashby 1929
S. B. Platner & Th. Ashby, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, London, 1929.

Posavec 2015

V. Posavec, "August i stvaranje principata", *Latina & Graeca* 28, n. s., Zagreb, 2015, 69–87.

Posavec 2016

V. Posavec, "August – Pontifex Maximus i Pater Patriae", *Latina & Graeca* 29, n. s., Zagreb, 2016, 15–36.

Retief & Cilliers 2000

F. P. Retief & L. Cilliers, "Epidemics of the Roman Empire, 27 BC – AD 476", *South African Medical Journal* 90(3), Makhanda, 2000, 267–272.

Rifner Parker 1946

E. Rifner Parker, "The Education of Heirs in the Julio-Claudian Family", *The American Journal of Philology* 67/1, Baltimore, 1946, 29–50.

Rogers 1931

R. S. Rogers, "The Conspiracy of Agrippina", *TPAPA* 62, Baltimore, 1931, 141–168.

Rogers 1959

R. S. Rogers, "The Emperor's Displeasure – *Amicitiam Renuntiare*", *TPAPA* 90, Baltimore, 1959, 224–237.

Rogers 1967

R. S. Rogers, "The Deaths of Julia and Gracchus, A.D. 14", *TPAPA* 98, Baltimore, 1967, 383–390.

Rose 1990

Ch. B. Rose, "The supposed Augustan arch at Pavia (Ticinum) and the Einsiedeln 326 manuscript", *Journal of Roman Archaeology* 3, Cambridge, 1990, 163–168.

Sanderson & Keegan 2011

B. Sanderson & P. Keegan, "Crowning Marsyas: The Symbolism Involved in the Exile of Julia", *Studia Humaniora Tartuensia* 12, Tartu, 2011, 1–7.

Sawiński 2013

P. Sawiński, "Marcus Agrippa: *Collega imperii* or successor to Augustus? The succession issue between 23 and 12 BC", *Palamedes. A Journal of Ancient History* 8, Warszawa, 2013, 141–154.

Scullard 1982

H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 BC to AD 68*, London & New York, 1982⁵.

Seager 2005

R. Seager, *Tiberius*, Malden, 2005².

Severy 2000

B. Severy, "Family and State in the Early Imperial Monarchy: The *Senatus Consultum de Pisone Patre*, *Tabula Siarensis*, and *Tabula Hebana*", *CPh* 95/3, Chicago, 2000, 318–337.

Shotter 1968

D. C. A. Shotter, "Tacitus, Tiberius and Germanicus", *Historia* 17/2, Stuttgart, 1968, 194–214.

Shotter 1971

D. C. A. Shotter, "Julians, Claudians and the Accession of Tiberius", *Latomus* 30/4, Bruxelles, 1971, 1117–1123.

Shotter 1974

D. C. A. Shotter, "Cn. Cornelius Cinna Magnus and the Adoption of Tiberius", *Latomus* Bruxelles, 33/2, 1974, 306–313.

Shotter 2000

D. C. A. Shotter, "Agrippina the Elder: A Woman in a Man's World", *Historia* 49/3, Stuttgart, 2000, 341–357.

Simpson 2005

Chr. J. Simpson, "'Rome's 'Official Imperial Seal'? The Rings of Augustus and His First Century Successors", *Historia* 54/2, Stuttgart, 2005, 180–188.

Sordi 2004

M. Sordi, La pacificazione dell'Ilirico e Tiberio, in: Gianpaolo Urso (Ed.), *Dall'Adriatico al Danubio. L'Ilirico nell'età greca e romana, Atti del convegno internazionale, Cividale del Friuli, 25–27 settembre 2003*, Pisa, 2004, 221–228.

Stevenson 2013

T. Stevenson, "The Succession Planning of Augustus", *Antichthon* 47, Cambridge 2013, 118–139.

Sumi 2009

G. S. Sumi, "Monuments and Memory: The *Aedes Castoris* in the Formation of Augustan Ideology", *CQ* 59/1, Cambridge, 2009, 167–186.

Sumner 1970

G. V. Sumner, "The truth about Velleius Paterculus: Prolegomena", *Studies in Classical Philology* 74, 1970, 257–297.

Syme 1939

R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford, 1939.

Syme 1955

R. Syme, "Marcus Lepidus, *Capax Imperii*", *The Journal of Roman Studies* 45/1–2, Cambridge, 1955, 22–33.

Syme 1960

R. Syme, "Bastards in the Roman Aristocracy", *Proceedings of the American Philosophical Society* 104/3, Philadelphia, 1960, 323–327.

Syme 1974

R. Syme, "The Crisis of 2 B.C.", *Sitzungsberichte der Philosophisch-historische Klasse der Bayerischen Akademie der Wissenschaften* 7, München, 1974, 3–34.

Syme 1980

R. Syme, "No Son for Caesar?", *Historia* 29/4, Stuttgart, 1980, 422–437.

Šlaus 2021

M. Šlaus, *Vrijedne kosti*, Zagreb, 2021.

Varner 2001

E. R. Varner, "Portraits, Plots, and Politics: 'Damnatio memoriae' and the Images of Imperial Women", *Memoirs of the American Academy in Rome* 46, Roma, 2001, 41–93.

Wardle 2000

D. Wardle, "Valerius Maximus on the *Domus Augusta*, Augustus, and Tiberius", *CQ* 50/2, Cambridge, 2000, 479–493.

Welch 2011

K. Welch, "Velleius and Livia: Making a Portrait", in: Eleanor Cowan (Ed.), *Velleius Paterculus. Making History*, Swansea, 2011, 309–334.

Wiseman 1969

T. P. Wiseman, "The Census in the First Century B.C.", *The Journal of Roman Studies* 59, Cambridge, 1969, 59–75.